

ETNILIS-USULISTE VÄHEMUSTE OLUKORRAST IRAAGIS ENNE JA PÄRAST OPERATSIOONI „IRAAGI VABADUS“

Andres Saumets, Kuldar-Valdo Karula

Argipäevane vägivald

Üle viiekümne inimese tapeti ja ligi seitsekümmend sai haavata 2010. aasta novembrikuu esimesel päeval, kui Iraagi politsei ründas pantvangide vabastamise käigus üht Bagdadi kristlikku kirikut. Lõhkeainevöödega ja tulirelvadega terroristid tungisid pühapäevase missa ajal kirikusse ja tapsid esmalt preestri. Seejärel lukustati sadakond jumalateenistusel osalejat ühte kiriku siseruumi, kus neid mitmeid tunde kinni hoiti ja ähvardati maha lasta. Pealtnägijate sõnul kuulus kirikust granaadiplahvatusi ja tulistamist. Rünnaku eest võttis vastutuse al-Qaedale lähedalseisev kohalik äärmusrühmitus. Terroristid avaldasid toetust „oma nõrkadele ja vangistatud islami usuõdedele” Egiptuses ja nõudsid al-Qaeda liikmete, nende seas ka oma rühmituse varasema juhi Abu Omar Al-Baghdadi lese vanglast vabastamist. Egiptuse kopti kirikule esitati ultimaatum, et nad peavad 48 tunni jooksul vabastama need islamiusulised naised, keda nad „oma uskmatuse kloostrites ja ebajumalateenimise kirikutes vangis hoiavad”.¹

Bagdadis elav kaldea kristlasest pereisa rööviti ühel hommikul. Öhtul leidis tema naine koduukse eest koti, milles oli mehe piinamisjälgedega surnukeha. Ukse külge olid isehakanud „islami rahvakohtunikud”² jätnud teate, et perekond peab 48 tunni jooksul riigist lahkuma. Kristlased olla rüvetanud Iraagi pinda ja oma riigi ameeriklastele maha müünud. Nad peavad kaduma, muidu langevad neile kaela nende kodumüürid (vihje kavandatavatele pommirünnakutele). Hirmunud naine põgenes oma lastega Süüriasse. Iraagist

¹ **Tödliches Ende eines Gottesdienstes.** – Zeit Online. 01.11.2010. <<http://www.zeit.de/politik/2010-11/bagdad-geiselnahme-kirche>>, (10.07.2013)

² Asjatundjate sõnusti on „islami rahvakohtunike” näol sageli tegemist pärast Saddami režiimi kokkuvarisemist vanglast vabastatud kriminaalidega, kes soovivad oma autoriteeti tugevdada kogukonna terroriseerimisega. Vt **Barwig, Klaus** 2008. Flüchtlinge in der Sackgasse. Zur Situation von Christen, Yeziden und Mandäern aus dem Irak. – Herder Korrespondenz 62, 3/2008, S. 143. [Edaspidi *Barwig 2008*]

Jordaaniasse põgenenud kaldea kristlasest perepoeg langes radikaalsete moslemite rünnaku ohvriks. Mõrtsukad helistasid pojalts röövitud mobiiltelefoniga isale ja nõudsid, et ülejäänud pereliikmed peavad 24 tunni jooksul maalt lahkuma, muidu tabab ka neid noormehe saatus. Perekond pakkis kiiruga hädapärased asjad ja lahkus kodust. Teel lennujaama rööviti neilt ka kogu raha. Istanbuli põgenenud kaldea kiriku preester jutustas, kuidas radikaalsed moslemid ta kõigepealt Basrast, seejärel mitmest Bagdadi kirikust minema ajasid. Teda ja ta pereliikmeid peksti ning ähvardati, kirikuruume rüüstati ja põletati, koguduseliikmeid rööviti ja tapeti ning nende moonutatud surnukehad visati prügihunnikutesse. Kaldea kiriku patriarh manitses teda küll vastu pidama, aga selle mehe jõud rauges. „Mitte kunagi enam ei ole kristlusel maailma selles nurgas võimalust”, võttis preester oma läbielamised kibestunult kokku.³

2006. aasta oktoobris rööviti Mosulis Süüria õigeusu kiriku preester isa Boulos Iskander. Algselt nõudsid islamistidest kurjategijad 350 000 USA dollari suurust lunaraha, seejärel langetasid lunarahanõude 40 000 USDni, kuid esitasid uue tingimuse, et isa Boulose kogudus peab vabandama paavst Benedictus XVI poolt Regensburgis öeldud islamit solvanud sõnade pärast. Lunaraha maksti ja kogudus mõistis hukka paavsti väljaütlemise, kuid sellest polnud enam abi. Kui isa Boulos leiti, polnud ta mitte ainult tapetud, vaid ka tükeldatud. Matustele kogunes vaid pooltuhat leinajat, sest ülejäänud kartsid oma elu pärast.⁴

Need on vaid üksikud näited tuhandetest Iraagi kristlaste vastu suunatud vägivalletegudest pärast operatsiooni „Iraagi vabadus” lõppu. Kaldea kiriku Mosuli peapiiskop Amel Nona teatas 20. märtsil 2013. aastal Viinis antud intervjuus, et kristlaste massiline väljaränne Iraagist on ümberlükkamatu fakt. Tema hinnangul on maalt lahkunud umbes 60%, võibolla ka rohkem Iraagi kristlastest. Põhjusi on mitmeid: riigi üldine poliitiline olukord, julgeoleku puudumine, halb majanduslik situatsioon. Sellele lisanduvad veel olulised muutused ühiskonnas, nagu näiteks islami fundamentalismi esilekerkimine. Peapiiskopi sõnul ei olnud Iraagi islam kunagi varem fundamentalistlik. „Aga pärast 2003. aastat on radikaalne ja fundamentalistlik islam jõudnud kõikjale Iraaki. Ja kui see juba kord kohal on, siis on raske, kui mitte võimatu, seda uuesti välja juurida. Aga probleemiks pole fundamentalism, vaid ühiskonna

³ **Dörig, Harald** 2008. Die Flucht religiöser Minderheiten aus dem Irak und die Haltung Europas. Zentrale Veranstaltung des Landes Thüringen zur Interkulturellen Woche. Erfurt: Druckerei Wittnebert, S. 7. [Edaspidi *Dörig 2008*] Vrd ka **Barwig** 2008, S. 146.

⁴ **Spencer, Robert** 2008. Muslim Persecution of Christians. David Horowitz Freedom Center. <<http://www.aina.org/reports/mpoc.pdf>>, (23.06.2013). [Edaspidi *Spencer 2008*]

islamiseerumine. Iraagi ühiskond on väga muutunud. See on muutunud islamistlikuks ja radikaalseks. See on kõigi nende fundamentalistlike gruppide ja niisuguse poliitika tulemus, mis kasutab religiooni oma eesmärkide elluviimiseks. Hirm on oluline element ühiskonna islamiseerimisel. Mida suurem on hirm, seda tugevam on fundamentalism.”⁵

Rünnakute alla ei ole sattunud üksnes erinevad kristlikud kogukonnad Iraagis. Ebakindlus ja hirm usuliselt motiveeritud tagakiusu ning diskrimineerimise ees iseloomustab kõigi etniliste ja usuliste vähemuste olukorda sõjajärgses riigis. Siinkohal vaid mõned näited: 2010. aasta esimesel poolel mõrvati Bagdadis ja selle ümbruses brutaalselt mandalaste (Iraagi põlisasukate) kogukonna liikmeid. Samuti esines arvukalt lunarahanõudmistega seotud inimrööve. „Ilmselt ei suuda Iraagi keskvalitsus mandalasi kaitsta. Selle religioosse vähemuse veel napilt viie tuhande liikme päästmiseks peab kiiremas korras midagi ette võtma. Nad on väga suures ohus,” tõdes GfbV (Ohustatud rahvaste ühingu) Lähis-Ida referent Kala Sido.⁶ Ühe Damaskusesse põgenenud mandalaste šeihi sõnul on ameeriklaste sissetung Iraaki 2003. aastal „avanud mandalaste jaoks põrgu värava” ning nad ei näe enam Iraagis ellujäämisvõimalusi⁷.

2006. aasta novembriks olid ligi kolmsada jeziidi perekonda sunnitud vastu võtma islami usu. Võtted, mida uue usutunnistuse pealesurumiseks kasutati, olid vägivaldsed: meeste pealesunnitud ümberlõikamine, naistele pealesunnitud abielu pärast perekonna juurest röövimist, röövitute peredele usuvahetuse pealesurumine, mõjutusvahendiks ähvardus pantvangid tappa. 14. augustil 2007. aastal hukkus Loode-Iraagis Sinjaris ühe päeva jooksul erinevates rünnakutes üle viiesaja (teistel andmetel 336) jeziidi, ligi tuhat perekonda jäi peavarjuta. Neli enesetaputerroristi õhkisid oma lõhkeainekoormaga veoautod, nende hulgas ka joogiveeautoks maskeeritud kütuseautod, ja hävitasid sel moel kaks jeziidide asulat. See oli ohvriterohkeim terrorirünnak alates 2003. aastast. Kaks kuud varem lasti maha 25 jeziidi

⁵ **Maksan, Oliver** 2013. Christen im Irak zehn Jahre nach dem Sturz Saddam Husseins. Interview mit Amel Nola, chaldäischer Erzbischof von Mosul. – Zenit. Die Welt von Rom aus gesehen. <http://www.zenit.org/de/articles/christen-im-irak-zehn-jahre-nach-dem-sturz_saddam-husseins>, (23.06.2013).

⁶ **Mordserie auf Mandäer – religiöse Minderheit ohne Schutz.** Pressemitteilung (27.05.2010). – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV). <<http://www.gfbv.de/pressemit.php?id=2279&stayInsideTree=1&backlink=land.php?id=43>>, (12.07.2013).

⁷ **Dörig** 2008, S. 9.

töolist. Terroristid pidasid kinni nende bussi, eraldasid nad moslemitest kaastöolistest ning mõrvasid seejärel.⁸

Eespool toodud näidete rivi Iraagis levivast etnilis-usuliselt motiveeritud vägivallast ja järjest süvenevast ebastabiilsusest võiks pikalt jätkata. Kuid ka nende üksikute episoodide põhjal tuleb tõdeda, et ühiskonnas väga väikest kandepinda omavate etnilis-usuliste vähemuste (ennekõike kristlaste⁹, jeziidide ja mandalaste) olukord Iraagis on kümme aastat pärast koalitsiooni-vägede sissetungi Iraaki väga keeruline ning olukorra paranemise märke pole näha. Iraagi etnilis-usuliste vähemuste *exodusel* naaberriikidesse (Süüria, Jordaania, Egiptus, Iraan, Liibanon ja Türgi) ja võimalusel ka läänemaailma ei näi niipea lõppu tulevat. ÜRO põgenikeorganisatsiooni UNHCRi hinnangul leidub just nende usupõgenike seas arvukalt neid, keda tähistatakse kui „most vulnerable persons”¹⁰.

Iraagi ajalooline multietnilisus ja konfessionaalne mitmekesisus on sattunud pärast operatsiooni „Iraagi vabadus” tõsisesse ohtu. See, kas mõned etnilis-usulised vähemused jäävad kujunenud tingimustes alles, näitab ühtlasi Husseinijärgse Iraagi ühiskonna poliitilist, etnilist ja usulist kestlikkust. Erinevate allikate põhjal tuleb tunnistada, et pärast sõjalise operatsiooni lõppu on etnilis-usuliste vähemuste (kristlased, jeziidid, mandalased jt) vastu suunatud rünnakud selgelt kasvanud.

Nagu sunniitide ja šiitide vahel tekkinud pingetes, nii mängib ka siin arvestatavat rolli al-Qaeda terroriorganisatsioon. Selle püüdlused sepiatada üleriigilist konfessionaalset ja etnilist kodusõda on senini ebaõnnestunud, mistõttu huvifääri on tõusnud üha rohkem sõjaliselt üsna kaitsetud islamisse mittekuuluvad etnilis-usulised vähemused või heterodokssed islami grupid. Al-Qaeda eesmärk on tekitada riigis rahutusi ja kaost ning tekkinud olukorda säilitada, demonstreerida Iraagi julgeolekujõudude suutmatust tagada riigis elementaarne julgeolek ning tõrjuda Iraagist välja islamisse mittekuuluvad või islami traditsioonist kõrvalekalduvad vähemused. Samas ei tohi jätta mainimata, et enamik vägivalda ohvritest Iraagis on siiski moslemid.¹¹

⁸ **Hanish, Shak** 2009. Christians, Yazidis, and Mandaeans in Iraq: A Survival Issue. – Domes. Digest of Middle East Studies, Volume 18, Issue 1, pp. 1–16. [Edaspidi *Hanish* 2009]

⁹ Iraagi kristlaskonna hulka kuuluvad etniliste gruppidega assüürlased, kaldealased, süürlased ja armeenlased, lisaks neile veel teiste kristlike konfessioonide esindajad.

¹⁰ **Barwig** 2008, S. 142.

¹¹ **Ibrahim, Ferhad** 2011. Droht eine Zerstörung der ethnischen und religiösen Vielfalt im Irak? – Irak. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 9/2011. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament], S. 25. [Edaspidi *Ibrahim* 2011]

Paradoksaalselt mõjub tõsiasi, et usulis-etniliste vähemuste vastu suunatud vägivalda eskaleerumine toimub just ajal, mil etnilisus ja konfessionalism muutuvad Iraagi poliitikas üha suhtelisemaks ja ühtlasi ka keerukamaks küsimuseks. Senised etnilis-usulised piiritõmbamised¹² Iraagi ühiskonnas on kaotamas pidepunktidena oma vana tähendust ning poliitiline eristamine üksikute etniliste ja usuliste gruppide vahel (ja sellega seoses ka *oma* identiteedi esiletõstmine ning omavaheliste vastuolude tekkimine) tuleb järjest selgemalt esile. Iraagi elanikkonna kolm suurimat rühma – usulises mõttes šiiidid ja sunniidid ning etnilises plaanis kurdid – on lõhenenud erinevateks poliitilisteks blokkideks ja avanud sel moel tee poliitilisele pluralismile. Teisalt tuleb nentida, et mida selgemalt mõjutavad etnilised ja/või usulised tegurid poliitilist ja ühiskondlikku elu, seda harvemini toetuvad inimesed poliitilistele programmidele ja maailmavaatelistele ideedele, et oma huve väljendada või teistele diskuteerimiseks esitada, ning seda rohkem nähakse vaeva oma usu ja päritolu rõhutamisega. See omakorda on viinud vältimatult poliitilise olukorra teravnemiseni, sest igasuguseid vastuväiteid ja rünnakuid oma poliitiliste seisukohtade vastu tõlgendatakse peaaegu alati põhimõttelise rünnakuna *usu* vastu. Nii võtab maad hukatuslik komme rünnata oma vastase usulisi sümboleid (nt pühakodasid ja pühasid paiku) ja tseremooniaid (nt jumalateenistusi ja muid usuüritusi). Tulemuseks on kodusõja- või koguni ususõjalaadne olukord, mis nõuab tulevikus veel tuhandeid süütuid ohvreid.

Iraagis viimase kümnendi jooksul hoogustunud etnilis-poliitilise eristamise protsessiga ei ole suudetud või koguni soovitud piiri panna usuliste ja

¹² Enne Saddami režiimi kokkuvarisemist kehtis Iraagis Briti koloniaalvõimude poolt paika pandud sunniitliku vähemuse ülemvõim šiiitliku enamuse ja teiste etnilis-usuliste vähemuste üle. 13.07.2003 USA tsiviilhaldur P. Bremeri kokkukutsutud Iraagi halduskogu (*Interim Governing Council*) – esimene Iraagi omavalitsus pärast Saddami režiimi langemist –, oli kokku pandud rangelt etnilis-konfessionaalseid piire järgides. 25-liikmelisse halduskogusse kuulusid 13 araabia šiiiti, viis araabia sunniiti, viis kurdi sunniiti, üks türkmeeni sunniit ja üks kristlane (23 meest ja 2 naist). Sellisel paika pandud suhe oli kuni 2005. aasta valimiseni siduv kõigi muude administratiivsete kogude jaoks ning on avaldanud mõju ka pärast valimisi. Proportsionaalsuse otsene siht – kasutada võimu kindlustamiseks ära etniliste ja konfessionaalsete gruppide üksteise vastu mängimist – ei toiminud erinevalt 1920. aastate kogemusest ka mitte teoreetiliselt, sest senini brittide soositud araabia sunniidid olid olnud kukutatud Ba'athi ja Saddami režiimi kandvaks jõuks, araabia šiiidid ei saanud lootma jääda USA toetusele ja pealegi kahtlustati neid Iraani huvide teenimises. Kurdid olid küll USA haldusrežiimi suhtes lojaalsed, kuid nendega üksi ei olnud võimalik Iraagi rahvusriiki üles ehitada. Poliitilise maastiku etniseerimine ja konfessionaliseerimine ei toonud haldusrežiimile mingeid oodatud eeliseid, pigem on ühiskonnasisesed vastuolud teravnunud ja mõjutanud siseriikliku vägivallopotentsiaali kiiret kasvu. Vt **Fürtig, Henner** 2011. Der Irak als demokratischer „Musterstaat“ in Nahost? – Irak. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 9/2011. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament], S. 4–5. [Edaspidi *Fürtig 2011*]

etniliste vähemuste tagakiusule, nii et Iraagi poliitilise pluralismi hinnaks näib olevat senise etnilis-usulise mitmekesisuse järkjärguline hääbumine nii välise surve kui ka vähemuste grupiidentiteetide nõrgenemise tõttu.

Modernse Iraagi rohkem kui üheksakümneaastase ajaloo jooksul ei ole *religioossete vähemuste* vahel (jättes siinkohal kõrvale šiitide ja sunniitide põlise vastasseisu) kunagi arvestatavaid konflikte toimunud – mis muidugi on seotud ka sellega, et just väiksemad vähemused ei taha end siduda üksnes *oma* usulise ja/või etnilise identiteediga ning on seetõttu avatumad kui suured usukogukonnad või etnilised grupid¹³. Teisalt on nad muutuvates poliitilistes oludes ühtlasi avatud erinevatele mõjudele, mis nende grupiidentiteedile oma jälje jätab ja neid kogukondadena kergemini haavatavaks muudab.

Iraagi etniline ja religioosne heterogeensus

Iraak (arab al-`Irāk – madalik, alang), mida on nimetatud ka tsivilisatsiooni hälliks, on üks kõrgkultuuride ja riikluse varasemaid koldeid. Euroopas tunti Iraaki ennekõike Mesopotaamia (Eufrati ja Tigrise jõgede vahele jääva maa) nime all. Selles piirkonnas on tekkinud, õitsenud ja hääbunud riigid, mis on suurte tähtedega kirjutanud oma nime maailma ajalukku – Akad, Assüüria, Babüloonia, Pärsia, Süüria jt. 637. aastal pKr hõivasid piirkonna araablased, kes andsid sellele ka tänapäevase nime.¹⁴ Islamimaailma jaoks on Iraak olnud läbi ajaloo üheks kõige kõrgemalt arenenud kultuuriga riigiks, mis on tihti püüdnud võita juhtrolli teiste araabia riikide ees. Türgi Osmanite impeerium, mille koosseisu praeguse Iraagi territoorium ligi neli sajandit kuulus, oli paljurahvuseline riik, kus islami ülemvõimu all eksisteerisid suhteliselt rahulikes tingimustes (riiklikke piiranguid järgides) ka paljud erinevad usukogukonnad.

Suurte tsivilisatsioonide kokkupuutepunktis¹⁵ asuv Iraak on olnud ajalooliselt koduks erinevatele oriendi kristlikele kogukondadele, kes on piirkonnas

¹³ Näitena võib tuua jeziide, kelle hulgas konkureerivad omavahel suurema mõjuvõimu pärast *kurdi* identiteedi propageerijad ja järjepideva jeziitlik-rahvusliku identiteedi toetajad. Iraagi kristlaste hulgas võistlevad omavahel *assüüria* rahvusluse pooldajad ja *vaimulikkond*, kes kardab kaotada oma senist võimu kogukonnas, kui kristlaste seas peaks võidule pääsema *rahvusluse* idee. Vt **Ibrahim** 2011, S. 26.

¹⁴ **Hallik, Martin; Klaassen, Olaf-Mihkel** 2004. Taaveti tähest Talibani langemiseni. Konfliktid ja arengud Lähis- ja Kesk-Idas pärast Teist maailmasõda. Tallinn: Argo, lk 118. [Edaspidi **Hallik, Klaassen** 2004]

¹⁵ Orient on kodumaaks olnud nii kristlusele kui ka juutlusele ja islamile – kõiki neid religioone võib nimetada „Aabrahami lasteks”. Ei tohi ära unustada ka tõsiasi, et teatud vaatenurgast ei ole kristlus olemuselt midagi muud kui üks Ees-Aasia lunastusreligioonidest: Jeesus oli juudina ikkagi „idamaalane”.

elanud juba sajandeid enne islami sissetungi. Hetkeolukord Iraagis viitab siiski järjest rohkem sellele, nagu peaksid kristlike põlisrahvaste järeltulijad, kes asustasid ja kujundasid Iraagi ning Ees-Aasia ulatuslikke alasid islami-eelsel ajal, vabastama laienevale islamile lõplikult koha, seda vähemasti Mesopotaamias.¹⁶ Kahe suure maailmareligiooni omavahelised suhted oriendis on olnud ajalooliselt nii komplekssed, et neile ei ole võimalik selle kirjutise raames mingeid üldistavaid hinnanguid anda. Samuti ei süveneta kahe islamikogukonna – sunniitide ja šiiitide – pingeliste suhete probleemistikku. Siinse retrospektiivse käsitluse fookuses on Iraagi etniline ja religioosne paljusus ning ennekõike islamisse mittekuuluvate ja (islami vaatenurgast) heterodokssete etnilis-usuliste vähemuste olukord nii enne kui pärast operatsiooni „Iraagi vabadus“.

Iraagi muudab huvitavaks sealne (veel säilinud) ajalooline multietnilisus ja -religioosus. Iraagi aladelt leiame mitmeid (sageli isikupäraste usuliste tõekspidamistega ja kultuuritavadega) rahvaid, kellest lääne kultuuriruumi inimesele on tuttavad vaid vähesed. Ollakse kuulnud araablastest ja kurdi-dest, lähiminekis toimunud erinevate vägivallaaktide tõttu šiiitidest ja sunniitidest, kuid reeglina ei tea keskmine lääne kultuuriruumi kuuluv inimene midagi selle piirkonna põlisasukatest, nagu näiteks soaraablased, kristlastest assüürlased ja kaldealased või omaette uskkondi moodustavad jeziidid ja mandalased. Selguse huvides püütakse esmalt kaardistada Iraagi üsna keerukat multietnilist ja -religioosset olukorda, tutvustades põgusalt erinevaid etnilisi vähemusi, peamisi usuvoole ja grupeeringuid¹⁷. Seejärel käsitletakse ülevaatlilikult operatsioonile „Iraagi vabadus“ eelnenud ja järgnenud sisepoliitilist olukorda ning analüüsitakse operatsioonijärgset seisust etnilis-usuliste vähemuste vaatenurgast, et mõista, kes on Iraagi muutunud poliitilistes oludes tänased võitjad ja kaotajad.

¹⁶ **Lerch, Wolfgang Günter** 2008. Zeugen uralter Kulturen: Christen im Irak und in Syrien. – Religiöse Minderheiten im Islam. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 26/2008. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament], S. 15–16.

¹⁷ Siinsest lühiülevaatest jäävad paraku artikli piiratud mahu tõttu detailsema vaatluse alt välja Iraagi suuremad usukogukonnad (nt šiiidid ja sunniidid) ning suuremad etnilised grupid (araablased ja kurdid). Tähelepanu keskendub Iraagi kristlaskonnale ning heterodokssetele usukogukondadele.

Ääremärkusi Iraagi usulis-poliitilise maastiku kohta

Enne Iraagi aladel elavate etnilis-usuliste vähemuste, nende kujunemisloo ja tunnuslike omaduste kirjeldamist tuleks piiritleda Iraagi *religioosne* maastik. Hinnanguliselt 95–97% Iraagi elanikkonnast on islamiusulised (ca 60–65% neist šiiidid, 32–37% sunniidid)¹⁸. Enamik Iraagi *šiiitidest*¹⁹ on rahvuselt araablastel, kuid nende hulka kuulub ka kurde, turkmeene ja teiste rahvuste esindajaid. Peamised šiitide asualad paiknevad riigi lõuna- ja idaosas, kuid nad moodustavad enamiku ka Bagdadis.

Iraagi poliitilisel maastikul ja riigi valitsemises jäid šiiidid kuni 2003. aastani tahaplaanile. 1920. aastal üritas Iraagi araablastest sunniitlik vähemus säilitada Osmanite impeeriumi ajal saavutatud eelisseisundit, sellal kui šiitlik enamus püüdis lõpetada sajanditepikkust diskrimineerimist. Kogenud Briti koloniaalvõim jäi Iraagis juba äraproovitud valitsemismeetodi juurde, mis tähendas vähemuste toetamist enamuse vastu. Iraagis tähendas see araabia sunniitide jätkuvat privilegeerimist.²⁰ 1969. aastal Iraagis võimule tulnud Ba'athi partei juhtkond pidas tõelisteks moslemiteks sunniite, mitte aga šiidi araablasti ja kurde. Iraagi armee ohvitserkonnas on traditsiooniliselt olnud ülekaalus just riigis vähemuses olevad sunniidid.²¹ Umbusaldusest hoolimata üritas Iraagi toonane poliitiline juhtkond suhetes Iraaniga šiitide kogukonda oma huvides ära kasutada. Vahetult pärast sõjalise operatsiooni „Kõrbetorm” lõppu 1991. aasta märtsis puhkes Lõuna-Iraagis šiitide ülestõus. Mässajate arvates oli Iraak pärast kahes järjestikus sõjas lüüasaamist kokkuvarisemise äärel. Vastuhakk valitsevale režiimile laienes spontaanselt ja muuhulgas loodeti ka USA sõjalisele abile, mis paraku jäi tulemata. Iraagi kaardiväe reservid, mida oli hoitud just selliste ülesannete täitmiseks, surusid lokaalse ja killustunud ülestõusu kiiresti maha. Kümned tuhanded šiidi mässajad põgenesid Saudi Araabiasse ja Iraani, kümned tuhanded hukkusid lahingutes või langesid vangi.²²

¹⁸ Vt CIA. *The World Factbook. Iraq*. <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>>, (15.10.2013) [Edaspidi *CIA World Factbook*]. Vrd ka Dörig 2008, S. 8.

¹⁹ Sarnaselt Iraani šiitidega, kelle usutunnistus on riigis ametlikuks religiooniks, kuuluvad ka Iraagi šiiidid kaheteistkümnenda imaami tunnustajate hulka. Islamimaailmas moodustavad šiiidid siiski selge vähemuse (ca 15% islamiusulistest).

²⁰ Fürtig 2011, S. 4.

²¹ Hallik, Klaassen 2004, lk 151.

²² Hallik, Klaassen 2004, lk 179–180.

Pärast operatsiooni „Iraagi vabadus” sõjalise osa lõppu tehti algust Iraagi rahvusliku valitsuse loomisega. Iraagi opositsiooniliidrite omavaheline ühendamine osutus keerukaks, sest Lõuna-Iraagi šiiidid ei varjanud oma vastuseisu ameeriklaste ülemvõimule ja soovisid võimu kohest üleandmist iraaklastele. Kuna arvulises enamuses olnud šiiidid olid minevikus kannatanud sunniitidest vähemuse rõhumise all, tahtsid nad nüüd luua šiiitide ülemvõimul rajanevat riiki. Kuigi šiiitide usujuhid deklareerisid, et nende kavatsuseks ei ole Iraani eeskujul luua teokraatlikku islamiriiki, vaid kujundada islami demokraatlikku ühiskonda, kus šiiidid ja sunniidid rahumeelselt koos eksisteerivad ja kus on lubatud ka teised usundid, ei soovinud koalitsioonijõud Iraani naabrusesse uue šiiitliku riigi teket.²³ See tingis ka 2003. aastal etnilis-konfessionaalse proportsionaalsuse printsiipi järgiva halduskogu moodustamise.

Iraagi **sunniitlik** kogukond koosneb valdavalt araablakest, kuid sellesse uskkonda kuulub ka enamus kurdi ja türkmeeni moslemitest. Sunniitide asualad paiknevad traditsiooniliselt Iraagi kesk- ja idaosas. Usulise vähemusena on nad valitsenud Iraaki poliitiliselt läbi 20. sajandi. Operatsiooni „Iraagi vabadus” järel suhtusid ameeriklased sunniitidesse umbusaldavalt kui vana korra toetajatesse ning seetõttu jäid nad esialgu poliitikast kõrvale. USA näis vähemalt alguses olevat šiiitide kaitsja sunniitide eest, kelle senine võimupositsioon oli ootamatult lõppenud. Ameeriklastega koostööd tegevaid šiiitlikke parteisid toetas ka naabruses asuv Iraan. Siinkohal ei tohi unustada tõsiasi, et paljud Iraagi šiiitlike parteide juhid on Iraanis aastaid eksiilis viibinud, ja sellisel avaldatud mõju šiiitlikele parteidele teeb Iraanist juba täna osalise sõjajärgse Iraagi poliitilises eliidis. Uus poliitiline olukord Iraagis tekitas senitundmatu konfessionaalse lõhe, mis puudutas teravalt moslemitest iraaklasi. Vastupanu välismaistele sõjalistele jõududele kannustasid just sunniitlikud grupid. Ühiskonna üha süvenevat uskkondlikku polariseerumist kasutas ära ka al-Qaeda, mis esindas tegelikult sunniitlikku sõnumit. See suunati ka Iraagi šiiitide kui „kollaborantide” ja Iraani „käepikenduse” vastu. Tulemuseks oli konfessionaalselt motiveeritud vägivalda süvenemine. Poliitiliselt soodustas konfessionaalne killustumine selliste parteide ja valitsuste moodustamist, mis tuginesid üha rohkem usuliselt sektantlikele ja äärmuslikele ideedele. Mitmed analüütikud on arvamusel, et sunniitlikke araablasi häälestab šiiitide vastu ka kartus, et Iraan üritab „Iraaki araabiamailmast eraldada ja riigilt selle arabia identiteeti röövida”. Nii on ka naabermaade arabia valitsused toetanud Iraagis peamiselt sunniitide parteisid ja koalit-

²³ Hallik, Klaassen 2004, lk 196.

sioone, et vastu seista Iraani mõjudele regioonis. Iraagi šiitlikud poliitikud on kritiseerinud araabiamaid sellise erapooliku suhtumise eest ja süüdistanud muuhulgas ka selles, et nad on toetanud või vähemalt teadlikult ignoreerinud al-Qaeda võitlejate siirdumist Iraaki.²⁴

Senise ühiskonnastruktuuri lagunemine viis eriti araabia sunniidid nende peamistes asupaikades Bagdadis ja aladel pealinnast põhjasuunas tagasi traditsioonilise ja usaldusväärse tunduva hõimusüsteemi juurde. Hõimud pakkusid varjupaika ja kaitset, samuti ka võimalust osutada vastupanu koalitsioonivägedele ja šiitidele. See vastupanu, mida toetas al-Qaeda, oli aastatel 2003–2006 nii intensiivne, et sunniitide peamised asualad ja ka osa Bagdadist näisid Iraagi keskvalitsusele ja USA ülemjuhatusel kadunud olevat. Siiski on sunniitide hõimujuhid, kes tundsid, kuidas al-Qaeda rahvusülesed eesmärgid nende autoriteeti õhnestasid ja Iraagi-meelsust ohustasid, otsustanud alates 2006. aasta suvest järk-järgult al-Qaedaga suhteid katkestada ning teha kogukondliku julgeoleku tagamisel koguni koostööd senise vastase USA vägedega.²⁵ Samas tuleb tõdeda, et Saddami-järgses Iraagis on sunniidid oma poliitilise positsiooniga sügavalt rahulolematud ning seetõttu ka eriti vastu-võtlikud islamistlikele mõjutustele. Oma mõjuvõimu laiendamiseks ja šiitidest konkurentide vastu võitlemiseks on sunniidi islamiäärmuslased valmis jätkuvalt kasutama terroristlikke vahendeid ja sõjalist vägivalda. Kümme aastat pärast operatsiooni „Iraagi vabades“ elab Iraak jätkuvalt konfessionaalse kodusõja puhkemise hirmus.

Šiitid ja sunniidid kokku moodustavad 95–97% Iraagi elanikkonnast. Ülejäänud 3–5% hulgas (etnilis-usulised vähemused) on suurimaks usukogukonnaks (peamiselt Kaldea ja orientaalsetesse rahvuskirikutesse kuuluvad) kristlased, kelle arv ulatus 1990. aastatel enne suure väljarändelaine algust hinnanguliselt 1–1,4 miljonini. Tänapäevaks on kristlaste hulk Iraagis kahanenud hinnanguliselt isegi kuni poole miljonini (1,5–2%)²⁶. Heterodokssete usukogukondade seas on suurimaks grupiks jeziidid, keda 1990. aastate alguses

²⁴ **Andoni, Lamis** 2011. Hat die arabische Welt den Irak vergessen? – Irak. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 9/2011. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament], S. 39. [Edaspidi *Andoni 2011*] Vrd ka **Mudhoon, Loay** 2011. Wandel der regionalen Ordnung und Aufstieg neuer Mächte in der Golfregion. – Irak. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 9/2011. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament], S. 45.

²⁵ **Fürtig** 2011, S. 6.

²⁶ **Ibrahim** 2011, S. 25–26.42–143; vrd ka **Barwig** 2008, S. 142–134. – 20. sajandi alguses oli Iraagi alade elanikkonna hulgas kristlasi kuni 25%. Invasiooni-eelses Iraagis (1980–1990. aastad) oli kristlasi umbes 8–9% elanikkonnast, kuid Iraagi rahvaarvu kiire kasv (1990. aastal ca 17,5 miljonit, 2010. aastal juba ca 31 miljonit) ning kristlaste massiline väljaränne on nende osakaalu ühiskonnas drastiliselt vähendanud.

oli Iraagis ca 700 000, kuid ka nende arv on langenud viimastel aastatel samuti kuni poole miljoni piirini²⁷.

Muud heterodokssed usukogukonnad (eelkõige mandalased ja *Shabak*) moodustavad Iraagi ühiskonnas üsna tühise vähemuse (ca 0,5% elanikkonnast)²⁸. Kõigist etnilis-usulistest vähemustest tuleb edaspidi veel lähemalt juttu.

Iraagi territooriumil elavad etnilised vähemused²⁹

Enamuse Iraagi elanikkonnast moodustavad 2013. aasta seisuga araablased (75–80%), neile järgnevad kurdid (15–20%) ja türkmeenid (3–10%), moodustades ca 95% Iraagi elanikkonnast. Etnilis-usuliste vähemuste hulgas on suuremateks gruppideks jeziidid (ca 1–2%), kristlastest assüürlased ja kaldealased (1–2%) ja pärslased (1–2%). Ülejäänud vähemused (mandalased, *Shabak*, *Kakaiya*, armeenlased, tšerkessid jt) moodustavad ca 1% Iraagi elanikkonnast.³⁰ Üldises kõnekasutuses peetakse mõistega „Iraagi (etnilis-usulised) vähemused” silmas erinevatesse konfessioonidesse kuuluvaid kristlasi, jeziide ja väiksemaid heterodoksseid grappe (mandalased, *Shabak*, *Kakaiya*, bahailased jt)³¹.

Iraagi heterogeenne etniline ja usuline koosseis on põhjustanud erinevatel aegadel palju sisepeingeid ja isegi kodusõdasid. Geopoliitiliste piiride

²⁷ **The Truth about the Yezidis.** <<http://www.yeziditruth.org/>>, (16.10.2013); vrd ka **Dörig** 2008, S. 9. Ka Iraagi jeziidide osas kõiguvad antud hetkel arvandmed oluliselt (ca 350 000–700 000), nii et täpsetest arvudest olulisem on näha siingi üldist kahanemise tendentsi. Vähemalt 200 000 jeziidi elab käesoleval ajal diasporaas.

²⁸ **Ibrahim** 2011, S. 25, 29–30; vt ka **Dörig** 2008, S. 9; **Iraq Overview.** World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. <<http://www.minorityrights.org/5726/iraq/iraq-overview.html>>, (17.10.2013).

²⁹ Etnilistest ja usulistest gruppidest ülevaate andmisel on peamiseks probleemiks *arvandmete ligikaudsus*: viimase kolme aastakümne jooksul ei ole Iraagis rahvaloendusi läbi viidud, pealegi ei ole rahvaloendustel arvestatud etnilise ja religioosse identiteediga, sest Ba'athi režiim üritas 1970. aastatel vägivaldselt läbi suruda keelelist ja kultuurilist arabiseerimist. Pärast Iraagi sõjalise operatsiooni lõppu on hoogustunud teatud gruppide massiline väljaränne, mis toob kaasa niigi hinnanguliselt esitatud arvandmete kiire ja kontrollimatu muutumise ning teatud vastuolud erinevate käsitluste vahel. Seetõttu annavad artiklis kasutamist leidnud arvandmed edasi pigem üldisi hinnanguid ja suundumusi.

³⁰ Vt **CIA World Factbook**, (15.10.2013); vrd ka **Dörig** 2008, S. 8–9.

Arvandmed on esitatud hinnanguliselt ja võivad erinevates allikates oluliselt erineda (iseäranis türkmeenide puhul võib täheldada kõikumist viiesajast tuhandest kuni rohkem kui kolme miljonini). Kurdide puhul on üldarvu hulka mõnikord arvestatud ka etniliste kurdide üks hõim, jeziidid, kes moodustavad eraldi uskonna.

³¹ **Ibrahim** 2011, S. 25.

tõmbamine nüüdses Lähis- ja Kesk-Idas ulatub tagasi Suurbritannia ja Prantsusmaa vahel 1916. aastal sõlmitud Sykes-Picot' salakokkuleppeni, millega reguleeriti Osmanite impeeriumi jagamine pärast Esimest maailmasõda. Kokkulepe peegeldas ennekõike koloniaalriikide strateegilisi huve, piirkonnas elavate rahvaste etnilised huvid ja tärkavad rahvustunded jäid selgelt tahaplaanile. Hea näide on modernse Iraagi rajamine Osmanite impeeriumi kunagiste provintside Bagdadi, Mossuli ja Basra aladele, mis jäid Briti huvisfääri. Nii ühendati meelevaldselt provintsid, mida asustasid erinevad etnilised ja religioossed grupid. Sellest tulenev sotsiokultuuriline heterogeensus osutus nüüdisaegse Iraagi üheks olulisemaks nõrgaks kohaks: lõunas, peamiselt Eufrati ja Tigriise soosaladel juba aastatuhandeid elavad beduiinidest sooaraablased (*ma'dan*), kellest enamik olid šiiidid, liideti ühte riiki sunniitidega (valitsev usuline vähemus) ja šiitidega (elanikkonna enamus), pealekauba veel toona arvestatava suurusega kristlik kogukond ja mitmed heterodokssed etnilis-usulised grupid.³² Neil erinevatel gruppidel ei olnud märgatavat ühise rahvusliku (iraagi) identiteedi tunnetust. Etniline rahvuslus, mida nüüdne maailm enesestmõistetavalt tunneb, oli toona suhteliselt uus kontseptsioon, eriti sellises paljurahvuselises impeeriumis nagu Osmanite riik. Siiski jõudsid sel ajal rahvusluse ja rahvusriigi ideed ka Lähis- ja Kesk-Ida aladele, mis tekitas pingeid ja võimuvõitlust erinevate etniliste ja ka usuliste gruppide vahel.

Kurdid

Mitte ainult Iraak ise polnud kunstlik moodustis, vaid meelevaldselt toimus ka kurdide asustatud alade jagamine ning lõunapoolsete kurdide liitmine Iraagiga. Kurdid, kes araablaste järel moodustavad Iraagis suuruselt järgmise rahvusgrupi (erinevatel andmetel umbes 4-6 miljonit³³), on ilma

³² **Dingley, James** 2011. Kurdistan zwischen Autonomie und Selbstverantwortung. – Irak. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 9/2011. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament], S. 31. [Edaspidi **Dingley** 2011]

³³ Kurdide ülemaailmse kogukonna suurus on erinevatel andmetel 30–38 miljonit, nende ajalooline asuala Kurdistan (ca 520 000 km²) hõlmab mitmeid Lähis-Ida riike – Türgit, Iraani, Iraaki ja Süüriat. Nimetatud riikides asuvad ka kõige suuremad kurdide kogukonnad. Vt **Iraqi Kurdistan**. Unpresented Nations and Peoples Organization. <<http://www.unpo.org/members/7892>>, (13.11.2013). Kurdide täpset arvu on raske määrata ka seetõttu, et kurdi keele rääkijaid on oluliselt vähem kui etnilisi kurde, kes võivad rääkida türki, pärsia ja arabia keelt. Nii võib ka Iraagis olla etniliste kurdide arv suurem kui (hinnanguliselt) 15–20%. Vt **Hallik, Klaassen** 2004, lk 139.

iseseisva riigita indoeuroopa rahvas³⁴, kelle keel kuulub uus-iraani keelte hulka. Kurdide hulgas on nüüdisajani säilinud silmatorkavalt feodaalsed suhted ja hõimujaotus, ülemkihi moodustavad mägedes elavad sõjakad rändkarjakasvatajad ja orgudes elavad paiksed maaharijad. Kurdide ajaloos on olnud perioode, mil nad on olnud poliitiliselt väga edukad, nt 12.–13. sajandil, mil kurdi feodaal ja ohvitser Saladin Ayyubi (kes elas toona Türgi võimule alistatud Mosuli vürstiriigis) kukutas Türgis Zangide võimu ja kehtestas Aijubiidide dünastia. Saladini väed suutsid Süüria vabastada frankidest ja türklased Kurdistanist välja ajada. Saladini võimekas sõjavägi ja head valitsemisomadused aitasid tal pälvida sultani tiitli ja võimu toonase islamimaailma üle. Pärast Aijubiidide dünastia lõppu (1249) kasvas vaenulikkus türklaste ja kurdide vahel. Türgi Osmanid suutsid pärast Bütsantsi impeeriumi langemist oma dünastia võimu laiendada ja pärslased rajasid 16. sajandi alguses oma Safaviidide impeeriumi. Alates 16. sajandist on sunniitlike Osmanite ja šiitlike Safaviidide rivaalitsemine mõjunud kurdidele laastavalt, valdavalt sunniitlikud kurdid olid sunnitud oma usu säilitamiseks abi otsima Osmanitelt. Sõjaline konflikt kahe suurvõimu vahel (Chaldirani lahing 1514. aastal) viis Kurdistanis lagunemiseni – Osmanite valitsuse all olevaks Lääne- ja Safaviidide kontrollitavaks Ida-Kurdistaniks. Selline olukord kestis üle kolme sajandi. Kurde tunnustati küll iseseisva etnilise grupina ja kohalikud kurdi dünastiad olid selgelt määratletavad, aga nõrgad ja ebaühtlased.³⁵ Kurdid määratlesid ennast mitte üldisemalt rahvusena, vaid kitsamalt suguvõsa, hõimu ja usurühma liikmena. Nad asusid eelrahvuslikus staadiumis³⁶ ja vaatamata teatud etnilistele ühisomadustele puudus neil ühine kuvand. Osmanite impeeriumi lagunemise ajal õnnestus enamikul sellesse kuulunud rahvastest rajada oma riik, ent mitte kurdidel. Sevres' rahuleping oleks 1920. aastal taganud oma riigi ka kurdidele, ent nende hõimujuhid ei suutnud ajaloolise võimaluse kasutamiseks ühineda. 1923. aastal sõlmitud Lausanne'i rahulepingus enam kurde ei mainitud – seega ei tunnustatud neid

³⁴ Kurdide etnogenees on ebaselge, kuid kindlasti ei kuulu nad ei araablaste ega ka turgi hõimude hulka. Kurdid olid rahvana tuntud juba antiikaja õpetlastele. Mõningad teadlased (nt Vladimir Minorsky) peavad kurde meedlaste otsesteks järeltulijateks. Meedlased olid muistne Iraani päritolu rahvas, kes elas Iraani lääne- ja keskaladel, mida tunti Meedia nime all.

³⁵ **Kakeyi, Saeed** 2010. The Kurdish Identity: A Cause for Conflict? Historical background for Kurdish identity. – Kurdish Aspect. Kurdish News & Points-of-View. <<http://www.kurdishaspect.com/doc121510SK.html>>, (13.11.2013).

³⁶ Eric Hobsbawm'i poolt 1990. aastal kasutatud mõiste, et kirjeldada etniliste gruppide arenguteed rahvusluse suunas. Vt **Koivunen, Kristiina** 2011. Kurdistanis tee riikluse suunas. – Diplomaatia nr 92. Aprill 2011, <<http://www.diplomaatia.ee/artikkel/kurdistanis-tee-riikluse-suunas/>>, (14.11.2013). [Edaspidi **Koivunen 2011**]

vähemusrahvaks, mis omakorda kinnistas nad Türgis ja Iraagis staatusest tunnustamata vähemuseks.³⁷

Liikudes nüüd ajas ja ruumis 20. sajandisse modernse Iraagi riigi rajamise juurde, tuleb põgusalt peatuda Iraagi kurdide küsimusel. Kurdid olid oma rahvusidentiteedist küll teadlikud, aga enne modernse Iraagi rajamist ei olnud neil ulatuslikumat etniliselt defineeritud kogukonnatunnet ega ka hõimudeülest rahvuslikku uhkust. See oli ka üks põhjusi, miks lõunapoolsed kurdid integreeriti Iraagiga ja rahvusriik loomata jäi. Iraagi etniline ja usuline heterogeensus muutis Iraagi algusest peale ebastabiilseks: see pigem piiras ja keerustas „iraagi identiteedi” ja ühiste „rahvuslike huvide” arenguvõimalusi. Ja kui see identiteet hakkas aegamööda piirjooni võtma, siis üha selgemalt loosungi järgi „Meie oleme araablased!”, mis oli ilmses vastuolus kurdide rahvuslike huvidega. Sellest annavad tunnistust ka üsna sagedased kurdide ülestõusud keskvoimu vastu modernse Iraagi ajaloos.³⁸ 1958. aastal kukutati Iraagis monarhia ja võimule tuli brigadikindral ’Abd al-Karim Kāsim (osaliselt kurdi päritolu), kes püüdis araabia natsionalistide tasakaalustamiseks oma rahvuskaaslasti ära kasutada, kuid ei kavatsenudki aidata neid autonoomiapüüdlustes. Kāsimi eestvedamisel koostatud ajutine konstitutsioon käsitles *pro forma* araablasti ja kurde partneritena. Kurdid lootsid, et uue režiimiga algab ka uus etapp nende ajaloos, kuid neil tuli peagi pettuda.³⁹ Tugevalt pahempoolse Kurdistani Demokraatliku Partei tegevuses nähti ohtu Iraagi tervikkusele ning Iraagis hakkas pead tõstma vaenu õhutamine kurdide vastu. Kurdide liikumine suruti ajutiselt väevõimuga maha. Kāsim oma mõttekaaslastega otsustas „kurdi vähemuse lahustada araabia rahvuses”, sest niikuinii „kurdid on oma päritolult araablased”, mis oli väitena selgelt demagoogiline ning näitlikustas assimileerimise projekti põhimõtteid⁴⁰. Riigi surve tegelikult lähendas erimeelseid kurdi grupeeringuid ja aitas neil ühendada relvajõud ning astuda vastu Iraagi vägedele. Esimene Iraagi-Kurdi sõda (1961–1963) lõppes kurdide võiduga⁴¹. 1966. aastal Iraagis võimule tulnud ‘Abd ar-Rahman ’Ārifi valitsus püüdis normaliseerida elu riigi põhjaosas, sh kurdide asualal. Valitsuse programm deklareeris muuhulgas seda, et tunnustatakse ilma igasuguste lisatingimusteta kurdi rahvust ja kurdide rahvuslikke õigusi: kurdidel ja araablastel peavad olema ühesugused õigused

³⁷ Koivunen 2011.

³⁸ Dingley 2011, S. 32.

³⁹ Hallik, Klaassen 2004, lk 136.

⁴⁰ *Ibid.*, lk 139.

⁴¹ *Ibid.*, lk 140; vt ka Dingley 2011, S. 33.

ja kohustused, kurdi keelt tunnustatakse võrdselt araabia keelega kurdi enamuslega asustatud aladel ja kurdidele tagatakse parlamendis proportsionaalne esindus⁴². Kurdid olid nõus relvarahu sõlmima, kuid valitsus ei suutnud programmi ellu viia.

1968. aastal võimule tulnud sunniitlik Ba'athi⁴³ partei ei pidanud šiite ega kurde tõelisteks moslemiteks. Ometi lubati kurdidele ajutise põhiseadusega rahvuslikku autonoomiat. 1970. aasta kevadel kirjutati alla rahuplaan, millega kurdidele lubati märkimisväärseid õigusi ja autonoomiat. Rahuleppe vaimus täiendati 1970. aastal põhiseadust, milles kinnitati, et iraagi rahvas koosneb kahest põhirahvusest – araablastest ja kurdidest. Kuid Iraagi osadeks jaotamist ja iseseisva Kurdistanit teket peeti lubamatuks. Keskvalitsuse poliitikaga nõustunud kurdide relvajõud pidid loovutama oma relvastuse. Seda aga ei juhtunud, sest tekkisid uued erimeelsused keskvalitsusega. Ba'athi liidrid pingestasid suhteid kurdidega, mis viis sõjategevuse taaspuhkemise lävele. Kuid Iraagi siseriiklik võimuheitletus viis juhtiva partei olukorraneni, kus nad olid võimul püsimiseks sunnitud andma järele vähemuse nõudmistele ja keskendumata konkureerivatele parteidele. 1974. aastal anti välja seadus Iraagi Kurdistanit autonoomiast, milles muu hulgas rõhutati, et see autonoomne ala on Iraagi Vabariigi lahutamatu osa.⁴⁴

1975. aastal tekkisid uued erimeelsused ja algas pikaajaline kurdide partisansõda Ba'athi režiimi vastu. 1979. aastal võttis Saddam Hussein enda kontrolli alla kõik juhtivad võimuorganid ja ehitas oma Ba'athi partei toel Iraagis üles režiimi, mille eeskujuks oli Nõukogude Liidu võimukants ja tagatiseks totaalne riiklik järelvalvesüsteem, selle tavapäraseks ülekuulamis- ja survevastamisviisiks aga piinamine. Kurdide represseerimine võttis uued mõõtmed.

Iraagi etniline ja usuline heterogeensus avaldas mõju ka riigi keskvalitsuse sõlmitud välis- ja regionaalpoliitilistele kontaktidele. Sidemete loomisel tuli arvestada etniliste ja usuliste gruppide ajalooliste ja kultuuriliste kokkupuudetega naabritest rahvus- ja usukaaslastega. Bagdadi poliitiline võimuladvik suhtus süveneva umbusaldusega naabruses toimuvatesse usulispoliitilistesse arengutesse, sest kartis, et need kanduvad üle ka Iraagi elanikkonnale.⁴⁵ Ilmekas näide on Iraani islamirevolutsioon 1979. aastal, iseäranis sellepärast, et nii Iraan kui ka suurem osa Iraagi elanikkonnast oli šiitlik ning

⁴² Hallik, Klaassen 2004, lk 148.

⁴³ Ba'ath ehk Araabia Sotsialistliku Taassünni Partei, valitsemisaeg Iraagis 1968–2003.

⁴⁴ Hallik, Klaassen 2004, lk 153–154; vt ka Dingley 2011, S. 33.

⁴⁵ Vt Dingley 2011, S. 32.

kogukondade ajaloolised suhted olid lähedased. Ba'athi partei ja Saddam seevastu olid peaaegu sama sekulaarsed kui Iraani kukutatud šahh. Saddami repressioonide eest põgenesid välismaale paljud Iraagi šiiitide usujuhid.⁴⁶ Iraagis langetatud poliitilistes otsustes mängis see otsustavat rolli, eriti aastatel 1980–1988 toimunud Iraani ja Iraagi sõjas. Sõja vallandamisel ei pidanud sunniit Saddam ei Iraani ega ka oma riigi šiiite „tõelisteks muslimiteks” ning väitis, et Iraagil on aeg võtta endale juhtpositsioon Araabia maailmas ja asuda kaitsma araabia rahva au ning väärikust.⁴⁷

Nüüd ilmsid selgelt Iraagi ühiskonna nõrkused: paljud Iraagi šiiidid ei toetanud sugugi vaimustunult sõda oma usukaaslaste vastu. See puudutas ka Iraagi kurde, kes „mittearaablastena” identifitseerisid ennast pigem Iraani kurdide kui Iraagi kaaskodanikena. Ja Iraan toetas Iraagi kurdide jätkuvat võitlust autonoomia eest, varustades neid raha, relvade, arstimate ning ka instruktoritega. Ba'athi partei ja Iraagi julgeolekujõud omalt poolt teostasid pidevat järelevalvet kurdide üle ning vähimagi mässumeele kahtluse korral koheldi kurdi elanikkonda eriti julmalt. Kui sõjategevus kahe riigi vahel hakkas vaibuma, alustas Iraak riigi põhjaosas kurdide ja teiste väiksemate etniliste gruppide (peamiselt assüurlaste) karistamiseks operatsiooni *al-Anfal*⁴⁸. Tegemist oli kavandatud sundusliku „arabiseerimisega”, mis kasvatas genotsiidiks, mille käigus hukkus hinnanguliselt vähemalt sada tuhat tsiviilelanikku ning hävitati üle nelja tuhande asula. Saddam, kes oli kasutanud keemiarelva sõjas naaberriiigiga, ei kõhelnud tarvitades seda ka oma riigi rahvaste vastu. Esimesena lasi ta närvigaasiga rünnata 16.–17. märtsil 1988 Halabja linna, kus oli ca 5000 hukkunut, enamuses naised ja lapsed. Sellele järgnes veel teisi väiksemaid gaasirünnakuid.⁴⁹ Enamike Iraagi kurdide mällu on sügavalt talletunud mälestused sellest, kuidas nad ise, nende sõbrad või pereliikmed kannatasid Saddami löögirühmade terrori all, pidid kodumaalt põgenema või olid sunnitud elama pidevas hirmus. See loomulikult ei tõstnud patriotismi määra, vaid aina suurendas kurdi kogukonna soovi autonoomia ja iseseisvuse järele.⁵⁰

⁴⁶ **Klaassen, Hallik** 2004, lk 159–160.

⁴⁷ *Ibid.*, lk 163.

⁴⁸ Operatsioon kannab sümboolset nime (tõlkes „saak”), mis on pealkirjaks koraani 8. suurale. Selle suure ajalooliseks taustaks on moslemite võidukas Badri lahing, mis andis neile rikkaliku sõjasaagi. Võitu paganlike mekalaste üle peetakse islamis oluliseks märgiks Jumala abist usklikele ja tõestuseks islami õigsuse kohta.

⁴⁹ **Hylan, Heval** 2000. Genocide in Kurdistan. <<http://www.gendercide.org/genocideinkurdistan.html>>, (07.10.2013).

⁵⁰ **Dingley** 2011, S. 33.

Kuigi Iraak sai 1991. aasta Lahesõjas liitlasvägedelt lüüa ja pidi Kuveidi okupeerimise lõpetama, ei pidurdanud see Saddami vägivallarežiimi käiku. Lõuna-Iraagis puhkenud šiiitide ülestõus suruti kiirelt ja veriselt maha. Sellele järgnes kurdide ülestõus Põhja-Iraagis, millele Saddami režiim vasturünnaku korraldas. Kurdide poolel hukkus kümneid tuhandeid ning enam kui miljon kurdi põgenes Iraani ja Türgi aladele⁵¹. Erinevalt šiiitidest saatis kurdide vabadusvõitlust aga suurem edu ja neil õnnestus esialgu oma kontrolli alla saada peaaegu kogu Kurdistan. 3. aprillil 1991. aastal võttis ÜRO julgeolekunõukogu vastu resolutsiooni nr 687, mis lõpetas ametlikult Lahesõja ja nõudis muude tingimuste seas ka seda, et Iraak lõpetaks oma kodanike repressioonide. USA ja Suurbritannia avaldasid Iraagi vägedele survet lennukeelutsoonide loomiseks Lõuna- ja Põhja-Iraagis, et kindlustada sealsete šiiitide ja kurdide julgeolekut. Kuigi julgeolekutsoonide loomise efekt oli loodetust väiksem, andis see siiski lääneriikide järelvalve toel tõuke keskvalitsusest sõltumatute haldusstruktuuride ülesehitamiseks⁵². Osa kurdide piirkonnast (kolm provintsi kuuest) muutus küll *de facto* autonoomseks ja 1992. aastal korraldati Kurdistanis ka vabad valimised, kuid tähtsaimate poliitiliste grupeeringute – Kurdistanis Demokraatliku Partei (KDP) ja Kurdistanis Patriootliku Liidu (PUK) – omavaheline võimuvõitlus ägenes 1994. aastal ning eskaleerus 1996. aastal kodusõjaks. Opositsiooni mahasurumiseks kutsus KDP 1996. aastal Põhja-Iraaki appi ka 30 000 Iraagi regulaarmee sõdurit, mis süvendas veelgi kogukonna lõhestatust. Kodusõda, milles jäi kaotajaks PUK, kestis 1990. aastate lõpuni. Rivaalitsevate parteide juhtimine oli ja on praegugi mõjuvõimsate kurdi perekondade käes: Kurdistanis läänesosas Barzanid, kes juhivad KDP-d, ja idaosas Talabanid, kes on PUK-i eesotsas. Iraagi kurdide kogukonna lõhestatus kestab siiani, kuid selle taga ei ole niivõrd erinev ideoloogia, vaid pigem feodaalsed hõimusuhted, salakaubandus ja korruptsioon.⁵³

Kogukonna rivaalitsemisele vaatamata aitasid kurdid ühiselt kaasa vihatud Saddami režiimi kukutamisele. 2003. aastal liitlasvägede korraldatud operatsiooni „Iraagi vabadus“ ajal olid neile võitluses Saddami vägede vastu Põhja-Iraagis abiks 45 000 KDP-i ja 20 000 PUK-i võitlejat⁵⁴. Seda, kas kurdide juhid suudavad ka kaugemas perspektiivis sõjajärgselt muutlikus ja

⁵¹ **Klaassen, Hallik** 2004, lk 184.

⁵² *Ibid.*, lk 181–182.

⁵³ **Dingley** 2011, S. 33.

⁵⁴ **Laaneots, Ants** 2004. Operatsioon „Iraagi vabadus“. – KVÜÕA toimetised, nr 3 (2004). Tartu: TÜ Kirjastus, lk 20. [Edaspidi *Laaneots 2004*]

poliitiliselt pingestatud Iraagis oma kogukonna huvide eest seista, näitab aeg. Kurde on läbi nende ajaloo kammitsenud suutmatus koostööd teha. Nende poliitika on olnud lokaalne, nad mässavad aastakümneid (sageli märgatava eduga) oma asualadel rõhujate vastu, kuid siiani on kõik ülestõusud paikkondlikkusse sumbunudki, samuti pole tegelikult endiselt eelrahvuse ajastust rahvusluse ajajärku astunud⁵⁵. Kultuurilise identiteedi mõttes on Iraagi kurdid teinud siiski tähelepanndava sammu edasi: kurdide omavalitsuse aladel on kurdi keel muudetud koolide õppekeeleks ja sarnaselt inglise keelega on võõrkeele staatusesse sattunud arabia keel, mis küll on Iraagis jätkuvalt ametlikuks keeleks. Tõsiasja, et kurdi lapsi enam ametlikus riigikeeles ei õpetata, võib pidada üheks selgemaks vihjeks kurdide edasiste kavatsuste kohta.⁵⁶

Türkmeenid

Turgi rahvaste hulka kuuluvad türkmeenid, kelle põhilised asualad paiknevad Türkmenistanis, Afganistanis, Iraagis ja Iraani kirdeosas, on Iraagis kurdide järel suuruselt teine etniline kogukond. Iraagi türkmeenid, keda peetakse ka iseseisvaks rahvaks, kõnelevad lõuna-aserbaidžaani keelt. Kuni praeguse ajani on türkmeenide seas säilinud tugev hõimukultuur. Tava kohaselt on iga hõim jagunenud kas rändkarjakasvatajateks või paikseteks põlluharijateks. Iraagis elavad valdavalt sunniitlikud türkmeenid peamiselt põhjapoolsetes provintsidel, ennekõike Mosulis ja Kirkukis (hinnanguliselt 85% kogukonnast), moodustades kultuurilise puhvertsooni arablaste ja kurdide vahel.⁵⁷ Andmed türkmeenide arvukuse kohta Iraagis on väga kõikumavad (vahemikus 3–13%, 2000. aasta seisuga oli neid *ca* 3,2 miljonit)⁵⁸.

Iraagi türkmeenid ei olnud pärast Esimest maailmasõda nõus Mosuli provintsi liitmisega Iraagi külge, kuid neid ei võetud kuulda. 1925. aasta põhi-seaduse järgi said kurdid ja türkmeenid õiguse anda oma lastele emakeelset haridust, õiguse omakeelsele ajakirjandusele ning omavalitsustele. 1932. aastal, kui Iraak võeti vastu Rahvasteliitu, deklareeris Iraagi valitsus, et austab tulevikus kõigi vähemuste õigusi, kuid juba 1933. aastast alustati türkmeeni koolide sulgemist ja rahvusliikumise aktivistid pagendati riigist. Juba 1940.

⁵⁵ Koivunen 2011.

⁵⁶ Dingley 2011, S. 34.

⁵⁷ **Iraqi Turkmen.** Unpresented Nations and Peoples Organization. <<http://www.unpo.org/members/7878>>, (15.11.2013). [Edaspidi ***Iraqi Turkmen***]

⁵⁸ **Kocak, Ali** 2007. The Reality of the Turkmen Population in Iraq. – The Journal of Turkish Weekly. 8 May 2007. <<http://www.turkishweekly.net/news/44911/the-reality-of-the-turkmen-population-in-iraq.html-publisher=Turkish>>, (15.11.2013).

aastal suunati araablasi keskvõimu eestvedamisel elama Kirkuki, mida türkmeenid pidasid oma pealinnaks. 14. juulil 1959. aastal viisid kommunistide ja separatistide relvarühmitused Kirkukis läbi etnilise puhastuse, mille ohvriks langesid mitmed türkmeenide juhid ja sajad rahvuskaaslased. 1970. aastal lubas valitsev Ba'athi partei tagada türkmeenidele kultuuriautonoomia, kuid juba 1972. aastal keelustati õpetamine türkmeeni koolides ja jõuliselt kärbiti rahvuslike meediakanalite ulatust. 1980. aastal keelati türkmeenlastel oma keele avalik kasutamine. Türkmeenide assimileerimist taotlevad repressioonid jätkusid läbi 1980. aastate, muuhulgas konfiskeeriti neilt maad („land grabbing”) ning asustati sadade tuhandete Kesk- ja Lõuna-Iraagist pärit araablastega⁵⁹. 1990. aasta põhiseadus tunnistas Iraagis elavate rahvustena vaid araablasi ja kurde. 1991. aastal liitusid Iraagi türkmeenid vastloodud Esindamata Rahvaste Organisatsiooniga. Sellele järgnesid poliitilise organiseerumise aastad ning 7. oktoobril 1997. aastal moodustasid türkmeenid organisatsiooni Türkmeeni Assamblee, mille juhtkirjas sõnastati kogukonna kultuuri-, haridus- ja sotsiaalpoliitika põhimõtted. Oma püüdluste eest kostes on Iraagi türkmeenid asutanud arvukalt heategevusfonde üle kogu maailma.⁶⁰ Türkmeeni parteid taotlevad etnilise enesemääramisõiguse tunnustamist ja omavalitsust. Mõlemad on tihedalt seotud küsimusega, mis saab vaidlusalustest Kirkuki ja Mosuli aladest⁶¹, sest just seal türkmeenide suurimad asualad. Kirkukile pretendeerivad ennekõike kurdid, Mosuli multietnilises piirkonnas on küll suurimaks rahvusgrupiks araablased, kuid seal elab ka arvestatav hulk kurde, kristlasi ja *Shabak*'i liikmeid. Türkmeeni rahvuslaste nõudmine, et Kirkuk peab ajaloolistel põhjustel olema türkmeenide valitseda, näib olevat ebareaalne, ja seda mitte üksnes kurdide vastuseisu tõttu, vaid ka sellepärast, et Iraagi araablaste enamus on valmis pigem kurdidele teatud autonoomiat pakkuma.⁶² Võimupoliitiliselt keeruline olukord on lõhestanud türkmeenide poliitilised ringkonnad lahkkelides: üks osa on otsustanud

⁵⁹ Riik maksis sularahas 10 000 Iraagi dinaari igale arabia perekonnale, et ta rajaks kodu türkmeenide maale, mille türkmeenid pidid loovutama igasuguse kompensatsioonita.

⁶⁰ **Iraqi Turkmen**, (15.11.2013).

⁶¹ Kurdistani regionaalvalitsuse ja Iraagi keskvalitsuse vahel on käimas tõsine territoriaalne konflikt Kirkuki ja Mosuli territoriaalse kuuluvuse üle. Nii araablased kui kurdid väidavad, et nemad on nende piirkondade õiguspärased elanikud ja seetõttu peaksid need alad kuuluma kas Iraagi või Kurdistani ülemvõimu alla. Ajalooliselt on nendel aladel elanud ka suurem osa türkmeenide kogukonnast. Konflikti tagamaad peituvad 20. sajandi küüditamistes, poliitilistes manipulatsioonides ja etnilistes puhastamistes. Kirkuki piirkonnas avastatud suured naftavarud on muutnud Kirkuki Iraagi naftatööstuse keskuseks ja erinevate ärihuvide kokkupõrked valavad niigi keerulises olukorras veelgi õli tulle. Vt **Dingley** 2011, S. 34.

⁶² **Ibrahim** 2011, S. 26–27.

teha regionaalse autonoomia huvides kurdidega koostööd, teine osa üritab vähendada kurdide mõju Saddami-järgses Iraagis. Operatsiooni „Iraagi vabadus” järel on türkmeenid süüdistanud Kurdistani piirkondlikku valitsust katses tõrjuda neilt aladelt välja türkmeene ja ka araablasi, et kindlustada Põhja-Iraagis kurdide ülemvõimu. Eriti Kirkuki piirkonnas kannatab türkmeeni kogukond jätkuvalt terrorirünnakute ja erinevate repressioonide all. 14. märtsil 2013. aastal võttis Euroopa Parlament vastu resolutsiooni, mis juhtis tähelepanu erinevate vähemusgruppide etnilisele ja usulisele diskrimineerimisele just Iraagi Türkmenistanis⁶³. Siiski pole kurdide ja türkmeenide plahvatusohtlik opositsioon siiani verise konflikti kuju võtnud.

Etnilis-usulised vähemused Iraagis

Jeziidid

Kurmandži ehk põhjakurdi keelt kõnelevad jeziidid on eraldiseisva uskkonnana käsitatav kurdi hõim, kes elas kuni 19. sajandini peaaegu kõikidel kurdidega asustatud aladel (Iraak, Türgi, Iraan, Süüria). Osmanite ja islamiusuliste kurdide tagakiusu all kahanes nende arv drastiliselt⁶⁴. Täna elab suurim jeziidide kogukond Iraagi põhjaosas, peamiselt Mosulis ja Duhoki provintsis. Suurem osa neist elab Mosulist läänes, Jabal Sinjar'is, väiksem kogukond Mosulist idas, Kurdistani mäestiku jalamil Shaykhanis, kus asub ka nende tähtsaim pühamu, Shaykh Adi.⁶⁵ Tegemist on piirkonna põliselanikega, kes oma kultuuri, keele ja religiooni poolest eristuvad selgelt naabruses elavatest islamiusulistest kurdidest ja araablastest⁶⁶. Ametlikke andmeid jeziidide arvu kohta pole, hinnanguliselt võib kogukonna suurus koos diasporaas elavate jeziididega olla kuni 800 000 inimest⁶⁷, neist Iraagis elab erinevatel andmetel kuni 650 000 (1–2% Iraagi elanikkonnast)⁶⁸.

⁶³ **European Parliament resolution on Iraq: the plight of minority groups, in particular the Iraqi Turkmen.** – Europe Turkmen Friendship. <<https://merryabla64.wordpress.com/tag/turkmens/>>, (16.11.2013).

⁶⁴ Jeziidide põgenemine Osmanite ülemvõimu alt Kaukaasiasse (Gruusia ja Armeenia aladele) toimus kolme suurema lainena: 18. sajandil, Vene-Türgi sõja ajal 1877–1878 ja Esimese maailmasõja ajal, mis oli ühtlasi suurim väljaränne. Türklaste tagakiusatud armeenlastega jagati ühist saatust, mis muutis võimalikuks kahe erineva usukogukonna rahuliku kooselu.

⁶⁵ **Yezidis 2009.** World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. <<http://www.minorityrights.org/5742/iraq/yezidis.html>>, (18.11.2013). [Edaspidi *Yezidis 2009*]

⁶⁶ **Iraq's Yezidis. A Religious and Ethnic Minority Group Faces Repression and Assimilation 2005.** <<http://www.aina.org/reports/yezidisrpt.pdf>>, (18.11.2013).

⁶⁷ **The Yezidis.** YezidiTruth.org. <http://www.yeziditruth.org/the_yezidis>, (19.11.2013).

⁶⁸ **Yezidis 2009.**

Kuigi jeziidide usundi algupära kohta on erinevaid arvamusi⁶⁹, on see kindlasti pärit islamieelsest ajast. Jezidism on sünkretistlik usund, mis ühendab endas teatud elemente arhailisest iraani rahvausundist, zoroastrismist, manilusest, mandaismist, gnostitsismist, judaismist, nestoriaanlikust kristlusest ja islamist (šiiitlik islam ja islami sufism). Jeziidid ise seostavad oma usundit ka varasema populaarse Mithra kultusega.⁷⁰ Pikaajaline elamine peamiselt islamiusulises keskkonnas on jätnud jezidismi nähtava jälje, kuid selgete rituaalsete, eetiliste ja sotsiaalsete erisuste tõttu ei saa jeziitide kogukonda vaadelda heterodoksse islami grupina. Jeziidide uskumuse järgi on kõigeväeline Jumal loonud maailma ühest pärlist ja seitse püha inglit⁷¹ on seda edasi vorminud. Looja ise hoidub maailma kulgu sekkumast ning tema jumaliku tahte täideviija maa peal on Malak Tāʾus (Paabulind-Ingel), tähtsaim seitsmest inglilt, kes aga alustas mässu Jumala vastu, kuid pärast pika karistuse kandmist põrgus koges Jumala andestust ning on saanud selle maailma valvuriks ja usklike vahendajaks.⁷² Oma esivanemaks peavad jeziidid üksnes Aadamit, millega eristatakse ennast ülejäänud inimkonnast. Seetõttu tunnustavad nad jeziidiks saamist vaid sünnijärgselt ning abielud usukogukonnast väljapoole on keelatud. Eluviisilt on jeziidid erinevates hõimudes elavad maaharijad või karjakasvatajad, kellel on range usulis-poliitiline hierarhia (nn kastisüsteem) ning välismaailmale suletud ühiskond⁷³. Kuna

⁶⁹ Näiteks on selle usundi algmeid seostatud nelja aastatuhande taguse Mesopotaamiaga. See lubab näha jezidismis üht vanimat siiani praktiseeritavat kultust. Vt *The Yezidis*, (19.11.2013).

⁷⁰ Vt *Yezidis* 2009; vrd ka *Ibrahim* 2011, S. 29.

⁷¹ Seetõttu on jezidismi nimetatud ka „inglite kultuseks”, vt *Gunter, Michael M.* 2004. *Yezidis*. – *Historical Dictionary of the Kurds*. <kurds_history.enacademic.com/542/Yezidis>, (20.11.2013). Ka nimetus *jeziidid* on ühe teooria järgi (mida jeziidid ise toetavad) tuletatud vanairaani sõnast *yazata* (uuspärsia *yazdan*), mis tähendab „austusväärne” või „jumalik olend”. Jeziidid austavad neid *yazata*’sid (ehk seitset ingliti).

⁷² Vt *Allison, Christine* 2004. *Yazidis i. General*. – *Encyclopaedia Iranica*. <<http://www.iranicaonline.org/articles/yazidis-i-general-1>>, (20.11.2013). [*Edaspidi Allison 2004*] Vt ka *Yezidis* 2009.

⁷³ Jeziididel on 11.–12. sajandi reformide käigus kujunenud kastisüsteem: *šeidid*, *pirid* (vanemad) ja *morid* (tavalised jeziidi usklikud). Kasti kuulumine on sünnijärgne ja kastidevahelised abielud on keelatud. Kuid sõltumata kastist on igal jeziidil ühesugused isiklikud ja majanduslikud õigused ning kohustused. Ükski jeziid pole kasti tõttu teisest parem või halvem ning saab vabalt valida endale elukutse. Šeidid ja pirid juhivad kogukonna usulist elu, lahendavad tülisid ja annavad nõu, aitavad puudusekannatajaid ning peavad läbi viima erinevaid usutseremooniaid (nt vastsündinute ristimine, matused). Šeidide kanda on ka administratiivsed ülesanded. Igal hõimul on omad šeidid ja pirid, kes võivad lahendada ka teiste hõimude liikmete probleeme. Jeziidide kogukonna ajalik ja vaimne juht on *mir* (vürst), kelle isikut peetakse pühaks. *Morid* ehk tavalised jeziidid kuuluvad erinevatesse hõimudesse ning hõimudevahelised abiellumised on lubatud. Kõikidesse kastidesse kuuluvatel jeziididel on kohustus aidata kaasa

jeziidid ei vii oma religioosseid rituaale läbi „uskmatute” silme all, on neid islamiusulises keskkonnas sageli nimetatud ka „saatanakumardajateks”⁷⁴. Võib öelda, et jeziidid on üks kõige allasurutum usukogukond Iraagis, sest nende usk ja tavad on nii kristlaste kui moslemite (ka sama etnilist päritolu kurdide) jaoks mõistetamatud. Erinevalt kristlastest ja mandalastest, keda saab koraani järgi „raamatu rahvasteks” nimetada, pole islam jeziide samal moel tunnustanud⁷⁵. Neid on peetud uskmatuteks ning seetõttu ei ole nende tapmine islami äärmuslaste arvates keelatud.⁷⁶

Ba’athi partei vähemuspoliitika sundis jeziite end araablasteks nimetama. Neid küüditati oma põlistest asulatest nn „modernsetesse küladesse”, pillutades nii laiali ligi 150 kogukonda. Koolides, mida jeziidide aladel on niigi väga vähe, olid keelatud õppeained, mis tutvustasid jeziidide religiooni ja kultuuri, samuti takistati nende kultusliku teenistuse läbiviimist.⁷⁷ Tagakiusude tõttu ühines osa jeziididest kurdide vastupanuliikumisega. Sõjas Iraaniga võitlesid jeziidid sunniiviisiliselt Iraani vastu, ja kogukond pääses seetõttu al-Anfal’ist, kurdide vastu suunatud genotsiidist. Saddami režiim käsitas jeziide pigem araablaste kui kurdidena ning kasutas neid riigi põhjaosas asuvatel kurdi aladel tasakaalustava jõuna oma kontrolli kindlustamiseks. Jeziidide etnilisuse politiseerimisega kaasnesid kogukonnale julgeolekuprobleemid⁷⁸. Saddami režiimi kukutamise järel ja eriti seoses fundamentalistliku islami tõusutendentsiga on „saatanakumardajateks” peetud (vähemalt al-Qaeda silmis) jeziidid märklauaks erinevatele terrorirühmitustele ja islami äärmuslastele. Korduvates atentaatides jeziidide juhtide vastu ja autopommirünnakutes on hukkunud sadu jeziite, nt 2007. aasta

oma religiooni säilimisele ning kasvatada oma lapsi kogukonna usuliste ja kultuuriliste tavade järgi. Vt **Allison** 2004; vrd ka **Yezidis** 2009.

⁷⁴ Islamiusulised naabrid on jeziidide Malak Ta’usi samastanud saatanaga ning nimetanud neid „saatanakumardajateks”. Tegelikult puudub jeziidide teoloogias isikustatud kurjus, nad ei kasuta nime ‘kuri’ (arab *shaitan*, mis on jeziidide seas tabu), sest see tähendaks kahtlemist Jumala kõikvõimsuses. See viitab ühtlasi ka asjaolule, et inimene on ennekõike ise oma tegude eest vastutav. Jumal on andnud inimesele võime näha, kuulda ja mõelda; on andnud mõistuse ja sellega ka võimaluse enda jaoks õige tee leida. Vt **Allison** 2004.

⁷⁵ Jezidism ei tugine pühadele kirjadele, usuline traditsioon levib suuliselt, peamiselt pühade laulude (*qawl*) ja usukommete praktiseerimise kaudu. Siiski võib nimetada kahte (araabia keeles kirjutatud) raamatut, mis sisaldavad autentset materjali jeziidide usuliste tõekspidamiste kohta: *Mashaf-rash* ehk must raamat ja *Kitab al-Djilwa* ehk ilmutuse raamat. Vt **Gunter** 2004, (20.11.2013).

⁷⁶ **Hanish** 2009.

⁷⁷ *Ibid.*; vt ka **Yezidis** 2009.

⁷⁸ **Yezidis** 2009.

augustis hukkus nelja autopommi plahvatuses Ninive tasandikul Süüria piiri ääres kahes jeziidi külas vähemalt 215⁷⁹, mõningatel andmetel koguni pool tuhat inimest⁸⁰. Terrorirünnaku korraldas al-Qaedale lähedalseisev rühmitus, tuues ettekäändeks kättemaksu ühe 17-aastase jeziidi tüdruku surma eest, kelle tema enda hõim oli kividega surnuks visanud, sest tüdruk oli soovinud abielluda islamiusulise mehega.⁸¹ Poliitiliselt ja usuliselt motiveeritud rünnakud kogukonna vastu ei ole siiani lõppenud.

Kurdi natsionalistid, viimasel ajal ka osa Iraagi jeziididest, peavad jeziidide kogukonda olemuslikult Kurdistani etnilisse ruumi kuuluvaks. Kurdid nõuavad seepärast, et Jabal Sinjari ja Saykhani alad, mis paiknevad Mosuli provintsis, kuuluksid autonoomse Kurdistani koosseisu⁸². Ka jeziidide kogukonnas leidub neid, kes toetavad asualade liitmist Kurdistaniga. Nad loodavad seeläbi leida kaitset islamistide rünnakute eest. Sellisele meelsusele lisasid päevakajalisust al-Qaeda terrorirünnakud Jabal Sinjari ümbruse küldes 2007. aasta oktoobris.⁸³ Väike rühm jeziidi poliitikuid, kes esindavad jeziidi rahvuslust⁸⁴ (mida hoitakse au sees peamiselt Euroopa diasporaas ning Armeenias ja Gruusias elavate jeziitide seas), propageerivad iseseisvat jeziidi identiteeti ning soovivad autonoomse jeziidi piirkonna, *Ezidikhan*'i⁸⁵, rajamist.

⁷⁹ Hanish 2009; vt ka Yezidis 2009.

⁸⁰ Ladurner, Ulrich 2007. Tod der kleinen Völker. – Die Zeit Online. Politik. Nr. 35/2007, 27. August. <http://www.zeit.de/2007/35/Tod_der_kleinen_Voelker>, (23.11.2013). [Edaspidi Ladurner 2007]

⁸¹ Jeziidide tõekspidamised ei luba abielluda väljaspoole oma kasti, rääkimata teise religiooni esindajaga, ning kogukond toimus reeglite rikkujaga oma tavade kohaselt. Mosulis tegutsenud al-Qaeda reageeris juhtunule *fatwa*'ga, keelates jeziidide varustamise toiduainetega. Jeziidi külade olukord halvenes järsult. Ameeriklaste ja kurdide regionaalvalitsuse lubadused saata jeziididele kiiret toiduabi võimaldasid terroristidel pääseda maskeeritud veokitega jeziidide aladele ning külasid rünnata.

⁸² Ladurner 2007.

⁸³ Sellele mõtteviisile – asualade liitmisele Kurdistaniga – on otsustavat vastuseisu osutanud end iseseisvateks pidavad jeziidi kogukonnad Armeenias ja Gruusias. Vt Ibrahim 2011, S. 29.

⁸⁴ Jeziidi rahvuslased soovivad eelkõige poliitilist ja ideoloogilist eraldumist kurdi identiteedist. See hoiak tugineb kollektiivsele mälule – sajandeid on islamiusulised kurdid jeziite taga kiusanud. Viimastel aastakümnetel on jeziidi ajaloolased hakanud oma kogukonna ajalugu kriitiliselt läbi töötama ja see on andnud impulsse rahvusluse tekkeks. Diasporaas elavate jeziidide ajalookäsitlusest, identiteediotsingutest, nende kaasaegsetest tõekspidamistest ja suhetest teiste religioossete kogukondadega võib saksa keeles hea ülevaate saada *Ezidische Akademie* kodulehelt: <http://www.ezidische-akademie.de/de/das-ezidentum.html>.

⁸⁵ *Ezidikhan* on jeziidide müstilis-usuline ettekujutus teatud laadi jeziitlikust jumalariigist. Seda mõistet on mainitud teatud *qawl*'ides (jeziidide pühad hümnid ja õpetussõnad). Ibrahim 2011, S. 29.

***Shabak*'id**

Mosulist ida pool Ninive aladel elav *Shabak*'i⁸⁶ heterodoksne kogukond (hinnanguliselt 60 000 liiget⁸⁷) sarnaneb usulistelt vaadetelt peamiselt Türgis elavate aleviitidega⁸⁸ ning määratleb end üldiselt kurdidena. Enamik *Shabak*'e on mitmekeelsed. Usulisi riitusi viiakse läbi türgi keeles, kuid suurem osa kasutab emakeelena guranit, üht kurdi dialektidest. Kuna osa *Shabak*'idest on ka araabiakeelsed, on nende liigitamine etnilis-usuliste gruppide hulka pigem tinglik ning seetõttu on neid mõnikord peetud ka araablasteks või türkmeeni-deks.⁸⁹ Usuliselt on nad lähedalseisvad nendele kurdi kogukondadele, keda võib nimetada äärmuslikeks šiitideks (nn *Ghulat*-sektid)⁹⁰. Sarnaselt teiste kurdi usuliste heterodokssete kogukondadega (nt *Kakaiya*, *Ahl-e Haqq*)⁹¹ on *Shabak*'i kogukonna usulistes tõekspidamistes oluline tähendus nii Iraani vanadel religioonidel kui ka šiitlikul islamil, millele lisanduvad veel mõjutused islami sufismist ja orientaalset kristlusest⁹². *Shabak*'ide ettekujutuste kohaselt moodustab Ali, neljas kaliif ja prohvet Muhamedi väimees, koos

⁸⁶ Kogukond on 16. sajandil tulnud Pärsia aladel elama Ninive piirkonda. Nime päritolu on jäänud ebaselgeks, ühe tõlgendusena on nimetatud araabia sõna *shabaka*, mille vasteks on 'ühendatud' või 'läbi põimunud'. See viitab kogukonna keelelisele ja usulisele heterogeensusele.

⁸⁷ **Ibrahim** 2011, S. 30. Teatud andmetel võib kogukonna suurus ulatuda kuni 100 000 inimeseni.

⁸⁸ Aleviitide sünkretistlik usuline kogukond elab peamiselt Türgis. Vahel peetakse neid (äärmusliku) šiitliku islami juurde kuuluvaks, kuid mitte kõik moslemid ei pea neid islami-usulisteks. Türgi või kurdi päritolu aleviite ei tohi segi ajada araabia päritolu šiitliku aleviitide kogukonnaga, kelle peamine asuala on Süürias. Vt ka **Gunter, Michael M.** 2004. *Shabak*. – Historical Dictionary of the Kurds. <kurds_history.enacademic.com/480/Shabak>, (20.11.2013).

⁸⁹ **Bruinessen, Martin van.** 1988. *Kizilbash Community in Iraqī Kurdistan: The Shabak*. Online: <http://www.let.uu.nl/~martin.vanbruinessen/personal/publications/Bruinessen_Shabak.pdf>, (20.11.2013). [Edaspidi **Bruinessen 1988**]

⁹⁰ *Ghulat* (arab 'liialdajad') on tehniline termin, mis tähistab šiitliku traditsiooni juurde kuuluvaid, ent ka sünkretistlike sugemetega erinevaid islami vähemusgruppe (nt aleviidid, alaviidid, druusid jt). Vt lähemalt **Moosa, Matti** 1988. *Extremist Shiites: The Ghulat Sects*. Syracuse: Syracuse University Press.

⁹¹ Vt **Bruinessen 1988**.

⁹² Selline sünkretistlik usuline taust on võimaldanud *Shabak*'idel elada üsna heas läbisaamises naabruses elavate jeziididega, näiteks korraldavad *Shabak*'id palverännakuid ka jeziidide pühadesse paikadesse. Sarnaselt jeziididega nimetatakse ka *Shabak*'i kogukonnas vaimulikke juhte *pir*'ideks, mis on päritav amet, st teatud sotsiaalsele grupile omane. Vt ka **Bruinessen 1988**.

Allahi ja Muhamediga omamoodi kolmainsuse, kusjuures Ali kehastab jumaluse manifestatsiooni.⁹³

Nii nagu kurdid, türkmeenid, jeziidid, on ka *Shabak*'id kannatanud Saddami režiimi ajal (eriti *al-Anfal* kampaania käigus) küüditamiste ja koonduslaagritesse saatmise ning muude repressioonide, sh vägivaldse arabiseerimise ja usulise tagakiusu all. Ka pärast režiimi kokkuvarisemist on kogukond olnud korduvalt terroristlike rünnakute sihtmärgiks. Inimõigustega tegelevate organisatsioonide hinnangul on pärast 2003. aastat hukkunud erinevates rünnakutes (ründajateks eelkõige sunniitlikud äärmuslased, aga ka kurdi rahvuslased) üle kahe tuhande *Shabak*'i⁹⁴. Julgeolekuline ebakindlus on sundinud *Shabak*'i kogukonna liikmeid otsima viimasel ajal kaitset autooomselt Kurdistanilt.

Mandalased

Tegemist on ainsa siiani järjepidevalt säilinud gnostilise rühmitusega, mille iidne asuala on paiknenud tänapäeva Iraagi territooriumil. Mandalaste päritolu on tänaseni vaieldav – tuntumad on kaks konkureerivat teooriat. Esimese teooria järgi on mandalaste rühmitus tekkinud Palestiinas ja asunud millalgi ümber ajaloolisele Mesopotaamia alale (nii väidavad ka nende pärimused, samuti toetab seda seisukohta lõviosa uurijatest), teise teooria järgi on rühmitus aga seal tekkinudki ja väljaränd Palestiina algkodust on pelgalt mandalaste religiooset ajalooteadvust kajastav legend. Tegu on üheaegselt nii gnostilise rühmitusega kui ka ühega nn ristijate rühmitustest, st juudi ja juudikristlikest rühmitustest, mis pidasid oluliseks veeriitusi. Selliseid rühmitusi oli meie ajaarvamise esimestel sajanditel mitmeid (esseenid, elkesaiidid), kuid peale mandalaste pole ükski neist tänaseni säilinud. Seega on tegemist mitmekordse religiooniloolise unikumiga.⁹⁵

Mandalased kõnelevad osaliselt veel semi keelte hulka kuuluvat manda keelt, mis on aramea keele dialekt ning oma klassikalisel kujul lähedane Babüloonia Talmudi aramea keelele. Mandalaste ülemaailmsesse kogukonda

⁹³ **Ibrahim** 2011, S. 30; vt ka **Bruinessen** 1988. *Shabak*'ide etnilis-usulise päritolu, alajoo ja tavade kohta loe lähemalt ka: **Leezenberg, Michiel** 1994. The Shabak and the Kakais: Dynamics of Ethnicity in Iraqi Kurdistan. – ILLC Research Report and Technical Notes Series. University of Amsterdam. <<http://www.illc.uva.nl/Research/Publications/Reports/X-1994-07.text.pdf>>, (23.11.2013).

⁹⁴ **Ibrahim** 2011, S. 30.

⁹⁵ **Lahe, Jaan** 2012. Mandalaste loomismüt ja selle paralleelid gnostilistes süsteemides. – Kirik & Teoloogia. 28.12.2012. <<http://kjt.ee/2012/12/mandalaste-loomismuut-ja-selle-paralleelid-gnostilistes-susteemides/>>, (24.11.2013).

kuulub ca 70 000 inimest, kellest suurem osa elab diasporaas. Iraagis on mandalaste kogukond väljasuremise äärel: 2010. aastal Saksamaad külastanud mandalaste usukogukonna juhi sõnul on Iraagis islamistlikud rünnakud mandalaste kui „ebapuhaste” vastu järjest kasvanud ning massilise väljarände tõttu⁹⁶ on Iraaki nüüd jäänud alla 5000 mandalase⁹⁷. Algselt olid nende asualad Lõuna-Iraagis, kuid praeguseks elavad nad peamiselt suuremates linnades nagu Bagdad, Umara ja Basra⁹⁸. Iraagis on mandalaste ametlikuks nimetuseks saabalased⁹⁹ ehk „ristijad”¹⁰⁰, mis viitab nende usukombestiku kesksele tavale – korduvale rituaalsele pesemisele voolavas vees. Selliselt on neid mainitud ka koraanis (5. suura 69. salm): „Tõesti, need, kes usuvad, ei pea kartma ega kurvastama, samuti juudid, saabalased ja kristlased, kes usuvad Jumalat ja viimset päeva ning teevad head.” Mandalasi on koraanis tähistatud iseseisva monoteistliku usukogukonnana ja kuigi nad „usuvad Jumalasse ning teevad head”, ei aktsepteeri enamik Iraagi moslemitest neid monoteistliku „raamatu rahvana”¹⁰¹, mis tähendaks islami seaduse järgi teatud õiguslikku kaitset.¹⁰² Nende religiooni ei respektööri ka Iraagi kristlased.

⁹⁶ Kui 1990. aastate lõpus oli Iraagis veel üle 50 000 mandalase, siis 2006. aastal oli neid hinnanguliselt vaid 13 000 ja 2011. aastal alla 5000. Vt **Mandaean Human Rights Annual Report 2011**. The Mandaean Associations Union. <http://www.mandaeanunion.com/images/MAU/MHRG/MHRG_Docs/MHRG%20%20Report%202011.pdf>, (25.11.2013). [Edaspidi *Mandaean Report 2011*].

⁹⁷ **Oberhaupt der Mandäer in der Welt bittet Hamburger Weihbischof um Hilfe**. Pressemitteilung, 07.10.2010. – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV), <www.gfbv.de/pressemit.php?id=2424>, (23.11.2013).

⁹⁸ **Mandaean Report 2011**.

⁹⁹ Tuletis verbist *sba* ehk ‘voolavas vees alla kastma’.

¹⁰⁰ Mandalasi on ekslikult nimetatud ka Ristija Johannese järgijateks. Ristija Johannes oli küll mandalaste jaoks viimane prohvet, kuid mitte nende religiooni ja kogukonna rajaja. Mandalaste uskumuse järgi ristis ingel Johannese lapsena ja erinevalt kristlaste versioonist suri Johannes loomulikku surma. Vt **Alsohairy, Sahib 2010**. Die Religionsgemeinschaft der Mandäer in der heutigen Welt. – Ezidische Akademie. <<http://www.ezidische-akademie.de/vortraege/42-vortraege/86-die-religionsgemeinschaft-der-mandaer-in-der-heutigen-zeit.html>>, (25.11.2013). [Edaspidi *Alsohairy 2010*]

¹⁰¹ Mandalastel on küll omad „pühad tekstid” – tähtsaim neist sisaldab mandalaste usuõpetusi ja moraalinorme ning kannab pealkirja „Ginza” ehk „Aare”; veel võib siinkohal olulise püha raamatuna mainida „Johannese raamatut”, mis sisaldab Ristija Johannese jutlusi ja õpetusi, ning palve- ja tseremooniaramatut (Qolasta). Vt **Alsohairy 2010**.

¹⁰² **Alsohairy 2010**.

Mandalased ise mõistavad oma usku iseseisva monoteistliku ürgreligioonina, mis pärimuse järgi ulatub tagasi Aadama ja Eeva aegadesse¹⁰³. Mandalaste maailmapilt rajaneb gnostilisele dualismile: eksisteerib hea valguse maailm, mida valitseb Looja-Jumal, ja kuri pimeduse maailm, kus elavad inimesed. Mandalaste keskseks õpetuseks on inimhingede päästmine pimeduse valitsuse alt ja tagasipöördumine valguse maailma, kust nad on algselt pärit¹⁰⁴. Keskseks kultuslikuks toiminguks on vee alla kastmisega ristimine (*Masbūtā*), mis loob sideme inimhinge ja valguse maailma vahel. Korduv ristimine peab tagama kestva sideme valguse maailmaga, andestama patud, tervendama haigustest ja peletama deemoneid. Mandalased mõistavad ristimist „hinge taevareisina” ja sillana, see on eelduseks, et pärast inimese surma tõuseb tema hing valguse maailma. Esimene ristimine leiab aset umbes viis nädalat pärast sündi.¹⁰⁵

Lisaks ristimisele on mandalaste kultuse tähtsateks elementideks pulmad ja surnute kultus. Kõigil mandalastel, sh ka preestritel, on kohustus abielluda (selleks korraldatakse religioosne tseremoonia)¹⁰⁶, sest abielu puhastab inimhinge. Laste saamine ja nende religioosne kasvatamine kuuluvad samuti mandalaste usuliste kohutuste hulka. Ka matustel on kultuses väga tähtis roll. Detailne matusetseremoonia teenib „hinge ülestõusu valguse maailma” (*Masīqtā*). Mandalased usuvad ühte jumalikku saadikusse, kes viib hinged tagasi valguse maailma. Ka usuvad nad viimset kohut ning elu pärast surma.¹⁰⁷ Kultuslikke toiminguid teostavad preestrid – seda ametit võib pidada iga meessoost mandalane. Mandalaste kogukonna juht ja kõrgeim vaimulik kannab tiitlit *resh amma*.¹⁰⁸

Mandaism ei ole missionaarne religioon, samas ei piira ükski seadus mandalaste õigust liituda mõne muu usukogukonnaga ega takista konveritiitidel ehk usuvahetajatel ühineda mandalaste kogukonnaga. Mandalased

¹⁰³ Eeva on mandalaste pärimuses loodud valguse maailma kingitusena ning sõltumatult – nagu ka Aadam –, mis selgitab naiste võrdõiguslikkust mandalaste kogukonnas. Iseloomulik on see, et vastündinu saab ema perekonnanime. *Ibid.* – Iraagi 2005. aasta põhiseaduse preambulas on öeldud „me oleme Aadama pojad”, mis riivab mandalaste usulisi tõekspidamisi.

¹⁰⁴ Valgusel on kultuslikus elus keskne roll: mandalased peavad kõigi tseremooniate ajal jälgima põhjasuunda (palvesuund), sest valguse maailm asub põhjas. Vt **Alsohairy** 2010.

¹⁰⁵ **Alsohairy** 2010; vt ka **Nagel, Peter** 2004. Mandäer. – Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Ungekürzte elektronische Ausgabe der dritten Auflage. (= Digitale Bibliothek, Bd. 12). Berlin: Directmedia. S. 7953–7954.

¹⁰⁶ Monogaamne abielu kestab surmani. Uuesti võib abielluda üksnes lesk, või need, kelle abielu on jäänud lastetuks.

¹⁰⁷ **Alsohairy** 2010.

¹⁰⁸ **Alsohairy** 2010.

hoiavad rangelt kinni oma moraalikoodeksist ja usulistest eeskirjadest (religioossed pühad, paastumine). Mõrv, abielurikkumine, vargus ja enesetapp on rangelt keelatud, samuti laste religioosne ümberlõikamine. Religioossed tõekspidamised keelavad igasuguse vägivalla kasutamise ja relvakandmise. Tõsiusklikud mandalased ei tohi ennast ka vägivalla eest kaitsta, mis muudab nad eriliselt haavatavaks ja kaitsetuks kallaletungide korral. Kuna mandalased kuuluvad Iraagis reeglina jõukama keskklassi hulka (traditsiooniliselt juveliirid, kuld- ja hõbesepad ning oskuskäsitöölised), on see kaasa toonud kadedate vaesemate islamiusulistest naabrite rünnakud varaliselt kindlustatud „ebapuhaste” vastu ja soodustanud moraalselt leebemalt suhtumist sellisesse kriminaalsesse rikastumise viisi.¹⁰⁹

Arabiseerimise ajal, eriti 1950–1960. aastatel, sunniti neid lahti ütlema oma usulistest väärtustest. Näiteks sunniti koolis käivaid lapsi lõikama oma juukseid, mis oli vastuolus nende usuliste tõekspidamistega. Samuti saadeti mehi sõjaväeteenistusse ja suruti neile peale kohustus relva kanda.¹¹⁰ Saddami režiimi ajal lisandus vägivaldsele arabiseerimisele veel süüdistus sidemetes režiimivastaste jõududega: eriti ägedaks muutusid repressioonid aastatel 1991–1993, mil korraldati kättemaksuretk Ba’athi parteiga opositsioonis olevate Iraagi lõunaosa soodes elavate šiitlike sooaraablaste¹¹¹ vastu. Rünnakud tabasid ka nende naabruses elavaid mandalasi.¹¹² Hinnanguliselt elas 1990. aastate alguses Lõuna-Iraagi soosaladel 5000–7000 mandalast, repressioonide tõttu kahanes sealne kogukond paari tuhande inimeseni.

¹⁰⁹ **Alsohairy** 2010; vt ka **Mandaean Report** 2011.

¹¹⁰ **Mandaean Report** 2011.

¹¹¹ Sooaraablased ehk madanid on Lõuna-Iraagis Tigrise ja Eufrati soosaladel elanud juba ligi viis aastatuhandet. 1950. aastail elas Lõuna-Iraagi soodes umbes 400 000 madanit. 1991. aastaks oli neid järele jäänud kõigest 250 000. Pärast Iraagi kaotust Lahesõjas puhkesid riigi lõuna- ja põhjaosas peamiselt šiitide ülestõusud. Mässajate hulgas oli ka sooaraablasi. Armeesururid surusid mässu veriselt maha. Kuna sooalad olid varjupaigaks paljudele mässulistele ja desertööridele, alustas Iraagi poliitiline režiim kättemaksuks ka sooalade lauskuivendamist, mis seadis ohtu madanite traditsioonilise elukeskkonna ja elulaadi. 1992. ja 1993. aastal üritati sõjaväe abiga kõik sooelanikud (sh ka mandalased) kahuritule ja pommirünnakute, aga ka vahistamiste, piinamiste ja tapmistega oma elualadelt minema ajada. 40 000 sooaraablast põgenes repressioonide eest naaberriiki Iraani. Praegu on soistele aladele elama jäänud ainult 20 000 sooaraablast. Vt **Alandi, Arni** 2003. Saddam on hävitanud Iraagi sooaraablased. – Eesti Päevaleht, 11.03.2003. <<http://epl.delfi.ee/news/valismaa/saddam-on-havitanud-iraagi-sooaraablased.d?id=50948859>>, (25.11.2013).

¹¹² **Hanish** 2009

Nende kultuspaigad ja põline elukeskkond hävitati ning ellujäänud põgenesid suurematesse linnadesse.¹¹³

Iraagi põhiseaduses tõlgendatakse küll mandalasi osana ajaloolisest Iraagi rahvast, kuid see ei piira agressioone. Kui mandalased oma religioonist ja identiteedist ei loobu, siis neid tapetakse, röövitakse, boikoteeritakse ja diskrimineeritakse. Ka praegu ei karistata Iraagis naissoost mandalaste vägistamise eest, sest teatud islami arusaamade järgi on see õigustatud võitlusvahend „uskmatute” vastu¹¹⁴. Teated rünnakutest mandalaste vastu ei ületa sageli ka kohalikku uudisekännist, rääkimata regionaalse või rahvusvahelise avalikkuse tähelepanust. See, et mandalaste asualad paiknevad erinevates Iraagi provintsidest, muudab nende kaitsmise terrori eest veelgi keerulisemaks.¹¹⁵

Kristlikud etnilised vähemused Iraagis

Kuna al-Qaedal ja sellest lähtunud äärmusrühmitustel¹¹⁶ pole esialgu õnnestunud sunniite ja šiite otsesesse kodusõtta tõmmata (kuigi jälgides arenguid Iraagis on selle puhkemise oht jätkuvalt reaalne), on Iraagi kristlikud etnilised vähemused islamistlike terroristide ja rahvuslaste olulisemaks märklaauaks¹¹⁷. „Islamiriigis”, milleks peaks uus Iraak islamistide nägemuse kohaselt saama, ei ole mitte-islami vähemustel kohta, kuigi tegemist on piirkonna põlisasukatega. Assüürlased, kaldealased, süürlased ja armeenlased on antiikajast saati pidevalt Mesopotaamia aladele elama asunud ja seal paikseks muutunud ammu enne seda, kui islami vallutajad 7. sajandil kohale jõudsid. Väljaspool Rooma-Bütsantsi impeeriumi piire pärsia Sassaniidide võimu all

¹¹³ **Reinke, Sabine** 2006. Die Mandäer. Eine religiöse Minderheit im Nahen Osten. – Gesellschaft für bedrohte Völker. www.gfbv.it/3dossier/me/mandaeer.html, (26.11.2013). [Edaspidi **Reinke** 2006]

¹¹⁴ **Alsohairy** 2010. Vt ka: **Verbrechen, die durch Islam legitimiert sind** 2012. – Schwert der Aufklärung. <<http://schda.wordpress.com/2012/07/15/verbrechen-die-durch-den-islam-legitimiert-sind/>>, (27.11.2013).

¹¹⁵ **Ibrahim** 2011, S. 29.

¹¹⁶ Nt sunniidi islamiäärmuslastest koosnev ISIL ehk Iraagi ja Levanti Islamiriik, mis tegutseb Süürias ja Iraagis ning on välja kasvanud Iraagis tegutsevast al-Qaedast, omades lähedasi sidemeid ka endiste Saddami-meelsete jõududega. Tuhandete „pühasõdalastega” ISIL üritab vägivaldsete vahenditega taastada Süüria ja Iraagi piirialal rangete šariaadiseadustega emiraati (või kalifaati) ja on seotud paljude terroriaktidega ning relvastatud rünnakutega Iraagi põhja- ja kirdeosas, mis on tekitanud vastasseisu sealsete kurdidega. Kuigi sunniidi pühasõdalaste rünnakute sihtmärgiks on ennekõike šiitidest rahvuskasulased, puudutavad terrorirünnakud sageli ka etnilis-usulisi vähemusi, ennekõike kristlikke kogukondi.

¹¹⁷ **Ibrahim** 2011, S. 27.

Mesopotaamias elanud kristlased kuuluvad oriendis kõige vanemate kristlike kogukondade hulka. See ajalooline järjepidevus ja vanades kristlikes konfessioonides juurdunud mõtte- ning eluviis on nende rahvaste identiteedi peamised elemendid.¹¹⁸

Iraagis elavad kristlased on peamiselt kaldealased, assüürlased ja süürlased, kes kõnelevad araabia keele kõrval erinevaid aramea keele dialekte ning kasutavad kultuses vana süüria-aramaia liturgilist keelt (nn syriac). Nn riigiaramaia keel oli antiikajal just Iraagis oluliseks suhtlusvahendiks – seda mitte ainult Mesopotaamia valitsejatekoja, vaid ka regioonideülese keelena.¹¹⁹ Kaldealased kuuluvad roomakatoliiklusesse, assüürlased (nestoriaanid) ja süürlased (jakobiidid) idakirikute, täpsemalt öeldes orientaalsete rahvuskirikute¹²⁰ traditsiooni. Neile lisandub väikesearvuline armeenlaste kogukond, kes kasutab Jumala austamise kombestikust armeenia keelt ning kuulub nii idakirikute kui roomakatoliku traditsiooni pooldajate hulka.

Üle poole Iraagi kristlastest (kogu arv hinnanguliselt üle poole miljoni) on kaldealased, ca 15–20% assüürlased ning ülejäänud peamiselt süürlased ja armeenlased. Neist kahte suuremat kogukonda tutvustatakse ka alljärgnevalt lühidalt. Umbes pooled Iraagi kristlastest elavad Bagdadis ning 30–40%

¹¹⁸ Vt **Lerch** 2008, S. 15–16.

¹¹⁹ **Lerch** 2008, S. 16.

¹²⁰ Mõiste 'idakirikud' tähistab kõiki Ida-Rooma ehk Bütsantsi riigis või väljaspool seda (nt Mesopotaamia, India, Armeenia) tekkinud kristlikke kirikuid, mis erinevad apostliku pärimuse poolest Rooma kirikust ehk „õhtumaisest patriarhaadist” ja praktiseerivad oma pärimuse kombetalitust ja riituseid. Orientaalsete rahvuskirikute algus on seotud Chalcedoni kirikukogul 451. aastal aset leidnud kristoloogiliste vastuoludega, mis ajendasid Bütsantsi riigikirikust esmalt lahku lööma nestoriaanide (assüürlaste) kirikut Pärsias. Sama teed läksid monofüsiitluse pooldajad, kes on organiseerunud nn mitte-chalcedoni kirikutena või orientaalsete ortodokssete rahvuskirikutena (kopti, etioopia, süüria, armeenia kirikud). Mõistet 'ortodokssed idakirikud' kasutatakse ennekõike nende iseseisvate vanade kirikute kohta, mis on omaks võtnud Chalcedoni kirikukogu õpetuslikud otsused, järgivad bütsantslikku või mõnd oma riitust (nt aлександрия või läänesüüria riitus) ning on jäänud pärast 1054. aastal toimunud kirikulõhet lääne- ja idakristluse vahel Roomast eraldatuks. Konstantinoopoli patriarhi ülemvõimu tunnustav Bütsantsi kirik on 9. ja 10. sajandil kanda kinnitanud ka erinevate slaavi rahvaste seas (bulgaarlased, serblased, venelased). Pärast rahvusriikide teket on nende iseseisvaid kirikuid hakatud nimetama ka 'ortodoksseteks rahvuskirikuteks'. Neid idakirikuid, mis pärast suurt kirikulõhet säilitasid oma sidemed Roomaga või ühinesid sellega hiljem säilitades oma riituse, nimetatakse 'katoliiklikeks idakirikuteks' (nt maroniitide ja kaldealaste kirikud). Vt selle kohta artikleid: **Denzler, Georg; Andresen Carl** 2003. Chaldäische Kirche. – Wörterbuch Kirchengeschichte. Die elektronische Ausgabe von 5. Auflage 1997. [Digitale Bibliothek, Bd. 81]. Berlin: Directmedia. [Edaspidi **Denzler, Andresen** 2003]

Põhja-Iraagis, kus suuremad kogukonnad on moodustunud Mosuli, Arbili, Dohuki ja Kirkuki ümbruses.¹²¹

Iraagi suurim kristlik kogukond, kes ajalooliselt on end sidunud Rooma kirikuga, nimetab end *kaldealasteks* (hinnanguliselt ca 280 000 usklikku)¹²². Tegemist on idasüüria ehk kaldea riitust järgivate kristlastega, kes juba hilis-keskajal oriendimaades viljeletud paavstliku diplomaatia mõjul Rooma kirikuga koostööd tegid ning umbes 16. sajandi keskpaiku eraldusid sisetülide tõttu oma algsest kirikust, mida tuntakse ka nestoriaanliku või Assüüria (ida) kirikuna. Kaldealased on niisiis katoliiklikud Iraagi kristlased, kelle Bagdadis resideeruv juht kannab alates 1696. aastast tiitlit Babüloni patriarh, Mar Eliya. Kaldealaste ja Rooma vahelduv koostöö sõltus paljuski kaldealaste patriarhide hoiakutest. Ametlikult sai kaldealaste kirik katoliiklikuks idakirikuks alles 1830. aastal, kui paavst tunnustas kaldealaste kirikujuhti „Kaldea kiriku Babüloni patriarhina”¹²³. Liibanonis elavate maroniitide ning süüria ja armeenia katoliiklaste kõrval kuulub kaldealastest kristlaskond ühte suurematest idakirikutest, mis on teadlikult Roomaga liitunud. Ida-Türgis ja Iraanis on kaldealaste kogudused tänaseks juba kadunud, kuid Iraagis on neil tänu unioonile Rooma kirikuga õnnestunud end sageli rünnakute eest kaitsta.¹²⁴

Kaldealased on end alati tunnetanud „ürgiraaklastena”, sest nimetus ‘Kaldea’ viitab vanaajal Lõuna-Babüloonias asunud piirkonnale („kaldealaste maa”), kust piibelliku pärimuse järgi asus põhja poole teele Aabraham, juutide, moslemite ja kristlaste ühine usuisa¹²⁵.

¹²¹ **Christians in Iraq**. – GlobalSecurity homepage, <<http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/religion-christian.htm>>, (27.11.2013). Suhtarvudes esineb suuri erinevusi, sest piirid kiriklike kogukondade ja etniliste gruppide vahel on kohati väga ebamäärased. Nt etnilised assüürlased jagunevad nelja konfessiooni – Kaldea kiriku, Assüüria kiriku ning Süüria ortodoksse ja Süüria katoliku kiriku – vahel.

¹²² Paavstliku aastaraamatu andmetel oli 2009. aastal Iraagis ca 294 000 katoliiklikku kristlast, neist ca 280000 allus Kaldea kiriku patriarhile. Vt **Oehring, Otmar** 2010. Zur gegenwärtigen Situation der Christen im Nahen Osten. – Konrad-Adenauer-Stiftung Auslandsinformationen 4/2010. <<http://www.kas.de/wf/de/33.19183/>>, (29.11.2013). [Edaspidi **Oehring** 2010]. Vrd ka **Denzler, Andresen** 2003, S. 159.

¹²³ **Denzler, Andresen** 2003, S. 159.

¹²⁴ Vt **Döpmann, Hans-Dieter** 1991. Die orthodoxen Kirchen. Berlin: Verlags-Anstalt Union, S. 318. [Edaspidi **Döpmann** 1991]; vt ka **Lerch** 2008, S. 16; **Ibrahim** 2011, S. 27–28.

¹²⁵ **Lerch** 2008, S. 16.

Ka *assüürlased*, kes võivad end teoloogiliselt nestoriaanide¹²⁶ järeltulijateks pidada, loevad oma algkoduks islamielse Mesopotaamia, antiikse Assuri dünastiad ja alad, mis katavad nüüdse Iraagi kesk- ja põhjaosa, ning tajuvad end samamoodi „ürgiraaklastena”. Pärsia Sassaniidide ülevõimu all elanud ida-süüria (assüüria) kristlased jäid Pärsia ja Bütsantsi võimuvõitluses olukorda, kus neil ei olnud enam võimalik alluda Bütsantsi riigikirikusse kuuluvale Antiookia patriarhaadile. 424. aastal kuulutas Pärsia kirik end „läänepoolsest” patriarhist sõltumatuks ja jäi seega kõrvale ka kirikukogudel toimunud kristoloogilistest tülidest, mis lõhestasid kiriklikku ühtsust. Kuna nad siiski jagasid antiookia koolkonda kuuluva Nestoriuse põhilisi teoloogilisi vaateid, olid ida-süürlased „nestoriaanidena” riigikiriku silmis pikkade sajandite vältel hereetikud. Assüüria kirik omalt poolt teatas 484. aastal Pärsia suurvõimudele, et Bütsantsi kirikuga ei ole neil enam midagi ühist ka teoloogiliselt. Hilisematel aegadel tuli neil end korduvalt kaitsta nii Bütsantsi riigikiriku tagakiusu kui ka monofüsiitlike lääne-süürlaste kirikupoliitika eest.¹²⁷

Laskumata siinkohal assüürlaste nestoriaanliku teoloogia iseärasustesse¹²⁸, tuleb märkida, et islami rajaja Muhamed on oma teadmised kristlusest saanud just selle kiriku poolehoidjatelt. 7. sajandist islami ülevõimu alla sattunult arenes assüürlaste kirik kalifaadi poolt etteantud piirides ja elas läbi õitsva vaimuliku elu perioodi, millest oskasid ka moslemid kasu lõigata. Assüürlaste kirikujuhtide kõrge intellektuaalne tase ja teadmised antiikfilosoofiast,

¹²⁶ Nestoriaanlasteks nimetatakse Konstantinoopoli patriarhi Nestoriuse (+ ca 451 pKr) ida-süüria poolehoidjaid, kes moodustasid omaette kirikliku kogukonna pärast seda, kui bütsantsi riigikirik Nestoriuse õpetuse Maarjast kui Kristuse-, mitte Jumalasünnitajast ja sellest tuleneva õpetuse Kristuse kahest loomusest 431. aastal Efesose kirikukogul „hereetilisena” hukka mõistis. Vt **Hauck, Friedrich; Schwinge, Gerhard** 1997. Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch. 8. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, S. 139. Siiski ei ole korrektne nimetada assüürlaste kirikut „nestoriaanide kirikuks”, sest Nestorius kuulub küll nende poolt austatud teoloogide hulka, kuid ta pole siiski selle kiriku rajaja. Ida-süüria (assüüria) kristlased nimetavad oma kirikut hoopis Apostlikuks kirikuks Idas ja usuvad oma kiriku apostlikusse algupärase (apostel Toomas ja Addai, kes kuulus pärimuse järgi Issanda läkitatud 72 jüngri hulka). Vt **Döpmann** 1991, S. 307.

¹²⁷ **Döpmann** 1991, S. 308.

¹²⁸ Nestoriaanide kirikus ei ole välja kujunenud terviklikku ja üldkehtivat õpetussüsteemi. Nad järgivad vaid kahe esimese oikumeenilise kirikukogu (Nikaia, Konstantinoopol) trinitaarset õpetust ning peavad Kristust antiookia-düofüsiitliku pärimuse järgi tõeliselt jumalikuks ja tõeliselt inimlikuks isikuks, eristudes monofüsiitlikust traditsioonist. Nestoriaanide kirik ei tunne pärispatuõpetust, kultusliku elu iseloomulikeks joonteks on oma idasüüria riietuse järgi peetav liturgia ja pikendatud paastuaeg (algelt 27 nädalat) ning üheks väliseks tunnuseks on uuemal ajal tavaks saanud pühapiltide puudumine jumalateenistuse ruumis. Vt **Denzler, Andresen** 2003, S. 68, 420–421.

loodusteadustest ja meditsiinist aitasid oluliselt kaasa islami intellektuaalse elu ja teaduse kujunemisele Bagdadi kalifaadis. Assüürlaste kiriku aktiivne misjonitegevus 7.–8. sajandil Indias (Malabari rannikul) ja Hiinas, mis ei kuulunud toona kalifaadi kontrolli alla, oli islami õigusega lubatud. Haritud kirikupeade tunnustamine kaliifide poolt viis selleni, et Ida katolikossidele anti kogu kristlaskonna esindamise õigus kaliifide valitsuspiirkonnas. Hea läbisaamise märgiks islami ülikonnaga viidi katolikoss-patriarhi residents 8. sajandil üle Bagdadi, Abbassiidide dünastia pealinna, ning see linn sai nestoriaanliku kirikutegevuse oluliseks keskuseks.¹²⁹

Assüürlaste kiriku õitseng leidis mongolite valitseja Timur-lenki järjekindla islamiseerimispoliitika ajal 15. sajandi algul kiire lõpu. Kiriku liikmete arv kuivas väga lühikese ajaga kokku ja tähtsusetuks muutunud osaduskondki ununes aegamööda. Suurem osa assüürlastest liitus eri aegadel kaldealaste kirikuga ning allutas end Rooma kiriklikule ülemvõimule. Uusaja saabudes oli Assüüria kristlaste peamiseks asualaks Türgi-Pärsia piirialadel Urmia järvest läänes asuv Hakkari mägipiirkond. Sealne kogukonna „taas-avastasid” lääne misjonärid 1820–1830. aastatel. Lääne misjonäride töö pingestas assüürlaste suhteid kurdidest naabritega, mis päädis assüürlaste verise tagakiusamisega. 19. sajandi lõpus jõudsid Assüüria kristlasteni õigeusklikud mõjutused Venemaalt, kelles nähti kaitset islami eest. Osmanite impeeriumi kokkuvarisemise ja Esimese maailmasõjaga kaasnenud segadustes ning tagakiusudes kahanes assüürlaste kiriku liikmeskond veelgi, olles nüüd laiali pillutatud teistesse Ees-Aasia piirkondadesse (Iraan, Süüria, aga ka India ja Venemaa).¹³⁰

Siinkohal tuleks veel mõisteid täpsustada: teatud kontekstis tuleb vahet teha assüürlaste kui *etnilise vähemuse* ja assüürlaste (ida-süürlaste) *kiriku* (ametliku nimega Apostlik Kirik Idas) vahel. Enamik etnilistest assüürlastest kuulub praegu mitte Assüüria kirikusse, vaid hoopis Kaldea kirikusse. Seega on etnilisi assüürlasi Iraagis märksa rohkem (hinnanguliselt vähemalt 225 000) kui Assüüria kirikusse kuuluvaid usklike¹³¹. Arvestatav osa süüria kristlastest nimetab ennast tänapäeval assüürlasteks oma konfessionaalse kuuluvusele vaatamata – neid ühendab pikk ühine kristlik traditsioon, usukombed, eluhoiakud, kultuurilised tavad ja keel ning ühine ajalooline

¹²⁹ Döpmann 1991, S. 308–309; vt ka Lerch 2008, S. 16.

¹³⁰ Döpmann 1991, S. 309.

¹³¹ Hinnanguliselt on Assüüria kiriku liikmeid Lähis-Idas (Iraak, Iraan, Süüria) kokku umbes 80 000. Vt Denzler, Andresen 2003, S. 420; vt ka Assyrians 2008. World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. <<http://www.minorityrights.org/5731/iraq/assyrrians.html>>, (27.11.2013). [Edaspidi *Assyrians 2008*]

asuala.¹³² Ent teisalt ei võimalda erinevatesse konfessioonidesse jagunemine viia ellu ulatuslikumat *assüürlaste* rahvuslikku liikumist¹³³ ning sellele töötab teadlikult vastu ka pärast Saddami kukutamist kaldealaste seas leviv rahvuslus¹³⁴.

Esimeses maailmasõjas tegid assüürlased koostööd liitlastega ja sõdisid türklastega. Armeenlaste vastu suunatud genotsiid 1915. aastal puudutas ka assüürlasi ja lääne-süürlasi. 1915. aastal astusid Hakkari mägiipiirkonna assüürlased Osmanite impeeriumi vastu välja. Selle ajendiks oli genotsiid armeenlaste, aga ka assüürlaste vastu, kuid ka tsaari-Venemaa kihutustöö. Tsaar oli lubanud toetada assüürlaste autonoomiataotlusi, kuid revolutsiooni ja võimuvahetuse tõttu 1917. aastal see ei teostunud. Türklased surusid mässu maha ja umbes 25 000 ellujäänud ülestõusnut põgenesid Briti mandaadi alla kuuluvasse Mosulisse. Pärast Esimese maailmasõja lõppu ei olnud assüürlastel enam võimalik loodetud tingimustel kodumaale naasta.¹³⁵ Noorte rahvusriikide esile kerkides ei arvestatud assüürlaste enesemääramise ja autonoomia soovidega. Lausanne'i lepingu (1923), piiride tõmbamise ja nn Mosuli küsimuse lahendamisega 1925. aastal oli assüürlaste saatus otsustatud: neile ei jäänud muud võimalust kui hajuda erinevate Lähis-Ida riikide vahel ning põgeneda islamiusulise enamuse repressioonide eest edasi lääne-riikidesse.¹³⁶ Iraaki jäänud assüürlased elasid 1932–1933. aastal läbi verise tagakiusu, nende patriarh kaotas Iraagi kodakondsuse ja põgenes USAsse, kus rajas uue kirikuorganisatsiooni¹³⁷.

Pärast Saddam Hussein'i võimuletulekut algas Iraagi assüürlaste jaoks uus kannatuste aeg: sagesid „riigivastasuses” süüdistatavate arreteerimised ja hukkamised, assüüria intellektuaalid, keda seostati rahvuslusega, „kadusid” jäljetult, lapsed allutati sunniviisilisele „arabiseerimisele”. Saddami ajal hävitas armee süstemaatiliselt ligi 200 assüürlaste küla ning üle 150 kiriku ja kloostri. Kirikute ja kloostrite vara riigistati, vaimulikke käsitati riigiteenistajatena ja sunniti teenima Iraagi relvajõududes. Assüürlasi deporteeriti ja

¹³² Yonan, Shlemon; Hermes, Annelore 2007. Assyrer. Christliche Minderheit im Nahen Osten. – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV), <<http://www.gfbv.de/inhaltsDok.php?id=91>>, (27.11.2013). [Edaspidi Yonan, Hermes 2007]

¹³³ Ibrahim 2011, S. 27.

¹³⁴ 2005. aasta Iraagi põhiseaduses on juttu *kaldea-assüüria* kogukonnast. Kuid just kaldealased eitavad kahe kogukonna esitamist ühise etnilise grupina ning rõhutavad üha enam „kaldea rahvuse” olemasolu. Vt Ibrahim 2011, S. 28.

¹³⁵ Assyrians 2008.

¹³⁶ Yonan, Hermes 2007.

¹³⁷ Assyrians 2008.

paigutati elama nn „mudelküladesse”, mis tähendas sisuliselt interneeritute laagritesse saatmist.¹³⁸

Mõningast hingetõmbeaega said Iraagi kristlased, sh ka assüürlased Iraagi-Iraani sõja ajal, kui Ba'athi režiim tunnustas 1983. aastal ametlikult kõiki Iraagi 14 kristlikku konfessiooni, sh ka päris väikeseid usugruppe, et pälvida kristlaste lojaalsust riigile¹³⁹. Pärast Iraagi-Iraagi sõja lõppu aga olukord muutus. Ennekõike Põhja-Iraagis alanud rahvuslikud mässud Saddami režiimi vastu ning sellele järgnenud *al-Anfal*'i karistusoperatsioonid (sh keemiarelvavärinad) tabasid ka piirkonnas elavaid Iraagi kristlasi, ennekõike assüürlaste külasid. Kristlastest põgenike seas, kes Iraagist 1991. aasta varakevadel pärast teist Lahesõda naaberriikidesse suundusid¹⁴⁰, oli ka kümneid tuhandeid assüürlasi. Osa neist naasis oma kodupaika, kui liitlasväed rajasid Põhja-Iraaki julgeolekutsooni. Kuid konflikt islamiusuliste kurdide ja araablastega säilis ning kristlaste julgeolek Iraagis oli jätkuvalt eba-kindel.¹⁴¹ Võib täheldada, et Saddami seni ennekõike sekulaarse iseloomuga režiim¹⁴² pöördus pärast Lahesõjas lüüasaamist oma võimu edasiseks legitimeerimiseks üha enam islami pärimuse ja religioosse sümboolika ning üha islamistlikumalt mõistetava poliitika ja retoorika poole¹⁴³. Iraagi kristlased on traditsiooniliselt silma paistnud sellega, et nende elustiil on olnud modernsem kui kohalikel moslemitel. Nende haridustase (kristlikud koolid) ja võõrkeelte oskus on olnud parem ja neil on puudunud selline hirm kokkupuute ees läänelike mõjudega, nagu seda võis täheldada moslemite hulgas. Bagdadis ja teistes suuremates linnades kuulusid kristlased tavaliselt keskklassi hulka (ärimehed, poe- ja majaomanikud, arstid, õpetajad), mis kutsus sageli esile kadedust vaesemate islamiusuliste naabrite seas.¹⁴⁴

¹³⁸ Yonan, Hermes 2008; vt ka Hanish 2009.

¹³⁹ Lerch 2008, S. 17.

¹⁴⁰ Hinnaguliselt võis Iraagist Lahesõja-järgsel ajal lahkuda kuni 100 000 kristlast. Vt Lerch 2008, S. 18.

¹⁴¹ Yonan, Hermes 2008.

¹⁴² Just Saddami režiimi varasem ilmalik (st mitte esmajärjekorras islamile, vaid araabia natsionalismile ja sotsialistlikele ideede orienteeritud) iseloom oli ajendanud paljusid orientaalsete, peamiselt araabia päritolu kristlasi režiimiga koostööd tegema ning oma kodaniku-lojaalsust näitama. Igatahes usaldati neid Saddami lähikonnas rohkem kui šiiite. Näiteks jõudis kaldea kristlane Tariq Aziz Saddami võimustruktuuris koguni välisministri ametikohale. Modernismist ja sekularismist lootsid Iraagi kristlased seda võrdõiguslikkust, mida neil klassikaliste islami mõõdupuude järgi „raamatu rahvana” kunagi loota polnud. Vt Lerch 2008, lk 17–18.

¹⁴³ Ibrahim 2011, S. 27.

¹⁴⁴ Lerch 2008, S. 18; vrd ka Barwig 2008, S. 143.

Saddami režiimi langemisega 2003. aastal tõstsid Iraagis pead erinevad islamistlikud rühmitused, kelle eesmärgiks oli kaotada habras usuvabadus ja luua islamistlikel alustel tegutsev riik. Paljud kristlased, nende hulgas kaldea ja assüüria kristlased, teenisid elatist tööga liitlasvägede sõjaväebaasides ning lääneriikide firmades¹⁴⁵, sest neid usaldati rohkem kui kohalikke moslemeid. See ajendas Iraagi islamiste neid süüdistama kollaborantluses „uute ristisõdijatega”. Nende lojaalsus Iraagi kodanikena seati kahtluse alla ning kristlased muudeti terrorirünnakute üheks peamiseks märklauaks.¹⁴⁶ Eriti halvaks muutus riigi põhjaosas assüüria kristlaste olukord, keda tõmmati seal sageli tahtmatult islamiusuliste kurdide ja araablase vahel toimuvatesse poliitilistesse konfliktidesse, ning kes on täna jõudmas „väljasuremise” kriitilise piirini¹⁴⁷.

Sellel, et Iraagi kristlikes kogukondades esineb palju rahvuslik-usulisi erimeelsusi ja strateegilistes küsimustes puudub konsensus, on oluline poliitiline mõju kristlaste suutmatusele jõuda ühele meelele küsimuses, kuidas ühiselt kaitsta oma julgeolekut ja jääda usukogukonnana püsima.¹⁴⁸

Iraak pärast operatsiooni „Iraagi vabadus” lõppu etnilis-usuliste vähemuste vaatenurgast

Järgnevalt ei anta hinnanguid Lääne sõjalisele sekkumisele Iraagi siseasjadesse, mida põhjendati režiimivahetuse ja „demokratiseerimise” vajadusega. Samuti ei käsitleta sõjalise operatsiooni „Iraagi vabadus” ettevalmistamist ja läbiviimist. Küll aga tuleb põgusalt peatuda Iraagi sisepoliitilisel olukorral pärast operatsiooni sõjalise osa lõppu.

2. mail 2003. aastal deklareeris USA president G. W. Bush, et „Iraagi vabaduse” sõjaline osa on läbi ning edasi jätkuvad riigi stabiliseerimis- ja ülesehitustööd. Operatsiooni eesmärgid olid järgmised: Saddami režiimi kukutamine, Iraagi väljutamine terrorismivõrgustikust, massihävitusrelvade tuvastamine ja hävitamine, terroristide tegevuse lõpetamine ja eelduste loomine Iraagi kiireks üleminekuks demokraatlikule juhtimisviisile. Endine NATO Euroopa vägede ülemjuhataja, kindral Wesley K. Clark nimetas

¹⁴⁵ Siinkohal mõned tegevusvaldkonnad, kus Iraagi kristlasi tänu nende keskmisest kõrgemale kvalifikatsioonile ja inglise keele oskusele kasutati: tõlgid, tehnikud, sidemehed, autojuhid, kokad, büroo- ja puhastuspersonal. Vt **Barwig** 2008, S. 143.

¹⁴⁶ **Hanish** 2009.

¹⁴⁷ **Lerch** 2008, S. 18.

¹⁴⁸ **Ibrahim** 2011, S. 28.

USA sõjaplaani suurimaks veaks operatsiooni lõpufaasi, täpsemalt möödalaskmisi sõjajärgse olukorra stabiliseerimiseks vajalikes arvestustes.¹⁴⁹ Juba enne operatsiooni algust esitasid erinevad poliitikakommentaatorid ja analüütikud küsimuse, mis saab Iraagist pärast Saddami kukutamist. Otsust laiali saata Iraagi formeeritud sõjaväeüksused on hiljem peetud saatuslikuks veaks, sest nii kasvas riigis plahvatuslikult töötute ja muutustest kibestunud meeste hulk. Iraagi armee relvastus sattus otsekui mängeldes tavainimeste kätte ning soodustas elanikkonna massilist relvastumist ja vägivalda.¹⁵⁰ Alustati deba'athifitseerimisega, mille käigus vabastati ametist ca 30 000 endise režiimi ajal juhtivatel kohtadel töötanud iraaklast¹⁵¹. Iraagi majandus- ja sotsiaalsüsteem olid kokku varisenud, erineva tasandi võimuorganid ja -asutused ning õigussüsteem ei töötanud, elutähtsad infrastruktuurid olid purustatud või kahjustatud, kultuuriväärtused hävitatud või röövitud, marodööritsemine ja vägivalda silmanähtav lokkamine tõukas Iraagi kiiresti sügavasse kaosesse. USA relvajõud ei olnud võimelised sõjalise operatsiooni lõppedes tagama julgeolekut, peatama marodööritsemist ja sabotaaže.¹⁵²

USA määras oma tsiviilhalduriks Iraagis L. Paul Bremeri¹⁵³, kes 13. juulil 2003. aastal kutsus Bagdadis kokku Iraagi usulis-etnilist koosseisu peegeldava halduskogu¹⁵⁴, mille 25 liiget pidid looma Iraagi ajutise valitsuse, töötama välja uue põhiseaduse, korraldama valimised ning alustama sõjas purustatud riigi ülesehitamist¹⁵⁵. ÜRO julgeolekunõukogu resolutsiooniga nr 1546 deklareeriti 8. juunil 2004. aastal, et okupatsioon Iraagis on läbi ning riik on taas suveräänne. Samas resolutsioonis kiideti heaks koalitsiooni-

¹⁴⁹ Kindral Wesley K. Clarki selgituses operatsiooni eesmärkide kohta on selge viide USA kaitseministri Donald Rumsfeldi seisukohtadele. Vt **Laaneots** 2004, lk 64.

¹⁵⁰ **Laaneots** 2004, lk 56.

¹⁵¹ **Herrig, Eric; Rangwala, Glen** 2006. *Iraq in Fragments. The Occupation and Its Legacy*. New York: Cornell University Press, p. 76. [Edaspidi **Herrig, Rangwala 2006**]

¹⁵² Vt **Laaneots** 2004, lk 56–57.

¹⁵³ **Schweid, Barry** 2003. *Bush Chooses Iraq Civilian Administrator – L. Paul Bremer*. – Associated Press, April 30, 2003. <<http://www.freerepublic.com/focus/f-news/903588/posts>>, (29.11.2013).

¹⁵⁴ 25-liikmelises halduskogus jagati kohad ranget usulis-etnilist proportsionaalsust aluseks võttes: 13 kohta said šiiidid, 5 kohta sunniidid, 5 kohta kurdid, ühe koha kristlased ja ühe koha türkmeneid. Vt **Iraqi Governing Council**. <<http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/igc.htm>>, (29.11.2013). Etnilis-usulistel alustel kvootide rakendamine aitas näiteks kaasa kodusõja lõpetamisele ja stabiilise poliitilise süsteemi loomisele Liibanonis. Sellist demokraatia toimimise mudelit, kus valitsusvõimu jagatakse erinevate etniliste või usulis-ühiskondlike gruppide või regioonide vahel, võib kohata ka Euroopas, nt Belgias või Hollandis.

¹⁵⁵ **Hallik, Klaassen** 2004, lk 197.

vägede kohalejäämine riigi stabiliseerimiseks ja julgeoleku tagamiseks. 28. juunil 2004. aastal anti võim üle Iraagi vahevalitsusele.¹⁵⁶

2005. aasta jaanuaris toimusid Iraagis üleminekuvalitsuse valimised. 275-kohalise esindusorgani ülesanneteks pidid saama uue põhiseaduse välja-töötamine ning riigi juhtimine uute valimisteni. Valimised võitis šiitlike parteide ühisnimekiri (United Iraqi Alliance, 140 mandaati), kurdide ühisnimekiri (Kurdistan Alliance List) sai 75 mandaati ja nn ilmalik nimekiri 40 mandaati. Enamus sunniite boikoteeris valimisi.¹⁵⁷

2005. aasta detsembris toimunud Rahvusliku Assamblee valimistel otsustasid osaleda ka sunniidid. Ka sel korral kogusid kõige rohkem mandaate šiiidid ja kurdid (vastavalt 128 ja 53 mandaati). Iraagi ilmalik nimekiri sai 25 mandaati. Sunniitidel õnnestus saada assambleesse kümme kohta ning koos teiste etnilis-usulisi vähemusi (välja arvatud kurdid) esindavate väikeparteidega ka fraktsioon moodustada. Nelja-aastase valitsusajaga põhiseaduslik valitsus asus ametisse 2006. aasta märtsis.¹⁵⁸ 7. märtsil 2010 toimusid juba järjekorras teised vabad parlamendivalimised ning 2014. aasta aprillis on oodata esimesi üldvalimisi pärast seda, kui võõrväed 2011. aastal viimaks Iraagist lahkusid. Ka sel korral prognoositakse võitu šiidist peaministri Nouri al-Maliki parteile.

Niisiis näitavad Iraagi valimised üsna selgelt riigis valitsevaid usulisi ja etnilisi jõuvahekordi. Suurima usukogukonnana domineerivad parlamendis šiiidid ja suurima etnilise vähemusena kurdid. 2006. aastal oma tööd alustanud Iraagi parlamendis oli 275-st kohast reserveeritud kristlastele vaid 6 kohta. 2010. aastal, kui parlamendisaadikute arvu suurendati 325 kohani, oli Iraagi peamistele etnilis-usulised vähemustele (kristlased, jeziidid, mandalased, *Shabak*) reserveeritud parlamendis 8 kohta, neist 5 kohta kristlastele.¹⁵⁹

Kvoodisüsteemi kasutamine poliitilises korralduses näib Iraagi tingimustes olevat etnilistele ja usulistele vähemustele rohkem toeks kui nn demokraatlik valimiskord. Siiski ei toimu selle aktsepteerimine vastuseisuta.

¹⁵⁶ Herrig, Rangwala 2006, pp. 13, 32.

¹⁵⁷ Herrig, Rangwala 2006, p. 36. Sunniidid tõid oma esimestest valimistest kõrvalejäämise põhjusena välja rahulolematuse USA (koalitsiooni) relvajõudude kohaloluga Iraagis. Tõenäoliselt lugesid samavõrd ka Iraagi ühiskonnas oma võimupositsiooni kaotamise kibedus ning ameeriklaste umbusaldav suhtumine sunniitidesse kui Saddami toetajatesse. Järgmisteks valimisteks olid sunniidid aga mõistnud, et kui nad soovivad oma õigusi kaitsta ning enda eest seista, peavad nad kehtiva poliitikaga arvestama ja koostööd tegema.

¹⁵⁸ Herrig, Rangwala 2006, p. 45.

¹⁵⁹ Ernst, Oliver 2011. Eine Stimme für die irakischen Christen. – Konrad-Adenauer-Stiftung. Publikationen. <<http://www.kas.de/wf/de/33.22565/>>, (30.11.2013).

2008. aastal hääletasid araablastest parlamendisaadikud Bagdadis provintside uues valimisseaduses ÜRO tehtud ettepaneku vastu. Selle esildise järgi oleks Mosuli provintsinõukogus olnud nii kristlikud assüürlased-kaldealased kui ka jeziidid esindatud kumbki kolme saadikukohaga. Sellise kvoodisüsteemi poolt olid Kurdi Allianssi liikmed ja kommunistid, isegi mõned šiitliku Al-Sadr-fraktsiooni liikmed, kuid nad jäid selgesse vähemusse. Kurdistaniga piirnev Mosul ja seda ümbritsev Ninive provints on asustatud peamiselt just erinevate vähemuste esindajatega, kes avaldasid arvamust, et poliitilise diskrimineerimise jätkumisel hakkavad nad taotlema oma provintsi ühine- mist Kurdistaniga.¹⁶⁰

Vaatamata etnilise vähemuse staatusele on kurdidel õnnestunud Saddami- järgse Iraagi poliitikas olulist rolli mängida. Kurdi peamised poliitilised parteid (KDP ja PUK) suutsid varasematest teravatest erimeelsusest hooli- mata (kodusõda 1990. aastate keskel) siiski võidelda ühiselt Ba'athi režiimi vastu ja koonduda Saddami-järgses Iraagis ka ühtsesse valimisnimekirja. Siin leiab kinnitust asjaolu, et kui asi puudutab kurdide kui *etnilise* grupi küsimusi, siis seisavad nad esmajärjekorras oma rahvuse ja alles seejärel muude huvide eest. Kurdid said 2010. aasta parlamendivalimistel lõpuks kõige rohkem kaasa rääkida, sest nende liitumine andis koalitsioonile tugeva enamuse. Kurdide seast (PUK-i juht) on pärit ka Iraagi president, Jalal Talabani, kes valiti esimest korda ametisse juba 2005. aasta kevadel.

Iraagi uus põhiseadus¹⁶¹ võeti vastu referendumil 15. oktoobril 2005. aastal, kuigi sunniitide kogukond (eriti Ninives) oli ähvardanud referendumit blokeerida.¹⁶² Põhiseadus määras ametlikuks riigireligiooniks islami (art 2) ning sätestas, et ükski seadus ei tohi olla vastuolus islami usu ja õiguse reeg- litega (art 2. 1A). Seda on mõnevõrra pehmentatud põhimõttega, et ükski seadus ei tohi vastuollu minna demokraatia põhimõtetega (art 2. 1B).¹⁶³ Põhi- seadusele religioosse aluse andmine tekitab küsimusi, kas Iraani kõrvale on tekkimas uus islamiriik. 2003. aasta aprillis deklareeris USA kaitseminister Donald Rumsfeld, et Saddami-järgsest Iraagist ei saa kunagi Iraani sarnast

¹⁶⁰ **Christliche Assyro-Chaldäer und Yeziden drohen mit Wahlboykott und Anschluss an Bundesstaat Kurdistan.** Pressemitteilung (07.11.2010). – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV), <<http://www.gfbv.de/pressemit.php?id=1634&stayInsideTree=1&backlink=land.php?id=43>>, (22.05.2011)

¹⁶¹ Vt põhiseaduse inglisekeelset täisteksti: **Full Text of Iraqi Constitution 2005.** – The Washington Post, October 12, 2005. <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/12/AR2005101201450.html>>, (02.12.2013). [Edaspidi *Iraqi Constitution 2005*]

¹⁶² **Herrig, Rangwala** 2006, pp. 39–42.

¹⁶³ **Iraqi Constitution 2005.**

islamiriiki. Hiljem oli USA riigisekretär Colin Powell oma sõnavõttudes tunduvalt leebem, öeldes, et Ameerika aktsepteerib igati Iraagi valijate otsust, kuid austada tuleb ka vähemuste õiguseid.¹⁶⁴

Alates põhiseaduse vastuvõtmisest on vaieldud selles sisalduvate õiguste üle, mis puudutavad etnilisi ja usulisi vähemusi. Mõned põhiseaduse artiklid toonitavad islami kesket ühiskondlikku rolli (islam kui riigireligioon ja seadusandluse allikas; Iraak kui araabia islamimaailma lahutamatu osa), mida etnilised ja usulised vähemused diskrimineerimisena mõistavad. Demokraatia põhimõtete põhiseaduslik järgimine peaks vähemalt teoreetiliselt tagama Iraagi usulisele enamusele islami identiteedi ja usulistele vähemustele (kristlased, jeziidid, mandalased) nende demokraatlikud põhiõigused, sh usuvabaduse (art 2.1C; 2.2).

Iraagi multietniline tegelikkus leiab kajastamist 4. artiklis, kus on sätestatud, et riigikeelteks on araabia ja kurdi keel. Teisi emakeeli (türkmeeni, süüria-aramea ehk syriac'i, armeenia) kõnelevatel iraklastele peab olema tagatud õigus oma lastele emakeelset haridust anda. (art 4.1). Türkmeeni keelt ja syriaci nimetatakse nendeks keelteks, mida võib ametlikult kasutada piirkondades, kus kõnelejad moodustavad enamuse (art 4.4). Artikkel 7 keelab muuhulgas teiseusuliste nimetamise „uskmatuteks” ning etnilise puhastamise.

Usuosaduskondadele antakse põhiseaduses (art 41) kolm garantiid: religiooni vaba praktiseerimise õigus, religioossete institutsioonide tegevusvabadus ja kultuslike talituste kaitse nende läbiviimise paikades. Veel on põhiseadusega (art 10) kaitstud erinevad pühamud ja pühad paigad¹⁶⁵. Ilmselt kõige kaugemaleulatava mõjuga õigus autonoomiale on garanteeritud 121. artiklis, kus on tagatud teiste rahvuste, nt türkmeenide, kaldealaste, assüürlaste ja teiste administratiivsed, poliitilised, kultuurilised ja hariduslikud õigused¹⁶⁶, kui need on korraldatud seaduslikul teel.

¹⁶⁴ **Bonney, Richard** 2004. Jihad: from Qur'an to Bin Laden. Hampshire: Antony Rowe Ltd, p. 263.

¹⁶⁵ Mõisted, mida kasutatakse pühamute (*ataba*) ja pühapaikade (*maqamat*) kohta, viitavad siiski islamile, eelkõige šiiitlikule usutraditsioonile. Mitte-islami vähemuste seas on see tekitanud protesti, sest nende pühamuid ei ole põhiseaduses *expressis verbis* (sõna-sõnalt, rõhutatult) mainitud, seega muutuvad need sageli terroristlike rünnakute sihtmärgiks. Vt **Ibrahim** 2011, S. 26.

¹⁶⁶ Seda tuleks käsitleda põhiseaduslikult regionaalse autonoomia kontekstis: üks provints või nende ühendus võib taotleda referendumiga autonoomiat, kui seda soovib 1/3 provintsi omavalitsuse liikmetest või 1/10 provintsi elanikkonnast. Ulatusliku autonoomia näide Iraagis on Kurdistani autonoomne region, ka Lõuna-Iraagi šiiidid kavandavad oma autonoomse regiooni loomist.

Etnilised ja usulised huvigrupid ning vägivald

2013. aasta seisuga võib tõdeda, et üldine turvatunne Iraagis pärast operatsiooni „Iraagi vabadus” lõppu on võrreldes algse kaosega siiski tõusnud. Vägivallaaktide (sh ka usuliselt ja etniliselt motiveeritud rünnakute) tippaeg jääb aastatesse 2006 ja 2007¹⁶⁷. Vähenenud on ka hukkunud tsiviilelanike ja pommirünnakute arv. Rünnakute dünaamiline kasv on selgelt seotud islami usuliste pühade (ramadaan) ning poliitiliste sündmustega (nt valimised). Rünnakute motiiviks on allutada inimesed hirmule, takistada nende osalust valimistel ja püüda nii läbi kukutada keskvalitsuse korraldatud sündmused. Samuti on terrorirünnakute eesmärk tekitada riigis üldist ebakindlust ning õõnestada valitsuse usaldusväärust.

Vastavalt varasematele kokkulepetele tõi USA oma viimased relvaüksused Iraagist välja 2011. aasta lõpus¹⁶⁸. Peamised lahinguüksused viidi ära juba 31. augustiks 2010¹⁶⁹. Arvestatav osa rünnakutest leidis aset Iraagi ja veel Iraagis viibivate USA politseinike ja sõjaväelaste vastu. Paljud endised vastupanuvõitlejad on otsustanud relva ja lõhkeained asendada poliitikaga. Lõviosa rünnakutest toimub jätkuvalt linnades. Bagdadi, Ninive ja Salah ad-Dini linnade elanikkond moodustab umbes poole kogu Iraagi kodanikest, kuid 71% kõigist intsidentidest on juhtunud nendes linnades. Iraan jätkab šiitlike vastupanuliikumiste toetamist, paljud šiitidest äärmuslased varjavad end seal. Iraagis asuvate al-Qaeda võitlejate sihtmärkideks on USA kodanikud ning šiiidid. Viimased just sellepärast, et soovitakse provotseerida vägivalda erinevate religioossete gruppide vahel.¹⁷⁰

Kõige rahulikumaks ja stabiilsemaks alaks terves Iraagis on muutunud Kurdistan. Sealse ühiskonna suhteliselt suur etniline ja ka poliitiline ühtsus ning kurdi julgeolekujõudude jõuline tegevus vähendab terrorirünnakute ohtu. Kurdidel on aga jätkuvalt pingeid naabrusesse jäävate heterogeensete Ninive, Kirkuti ja Diyala aladega. Nii Kurdistanis regionaal- kui ka Iraagi

¹⁶⁷ Vaadeldud on ajavahemikku 03.01.2004-28.05.2010. Vt **Measuring Stability and Security in Iraq** 2010. June 2010. Report to Congress. <http://www.defense.gov/pubs/pdfs/June_9204_Sec_Def_signed_20_Aug_2010.pdf>, (04.12.2013), p. 27. [Edaspidi *Measuring Stability 2010*]

¹⁶⁸ **Logan, Joseph** 2011. Last U.S. troops leave Iraq, ending war. – Reuters. December 18, 2011. <<http://www.reuters.com/article/2011/12/18/us-iraq-withdrawal-idUSTRE7BH03320111218>>, (03.12.2013).

¹⁶⁹ **Christie, Michael** 2010. U.S. mission in Iraq switches from combat to assist. – Reuters. <http://www.reuters.com/article/2010/08/19/us-iraq-usa-troops-idUSTRE67H61Y20100819>, (03.12.2013)

¹⁷⁰ **Measuring Stability** 2010, pp. 27–28, 30, 32–34.

keskvalitsus proovivad selle maavaraderikka piirkonna üle oma mõjuvõimu saavutada. 2010. aasta aprillikuu avaliku arvamuse uuringud näitasid siiski, et 70% iraklastest pidas oma kohalikku ümbruskonda rahunenuks.¹⁷¹

See, et pärast rünnakute kõrgaega 2006.–2007. aastal vägivald Iraagis mõnevõrra vähenes, on osaliselt seletatav koalitsiooni relvajõudude järkjärgulise lahkumisega Iraagist, sest just nende vastu oli suunatud suur hulk terrorirünnakuid. Samuti võivad põhjuseks olla tõhusamalt tööle hakanud Iraagi oma julgeolekujõud, millel on õnnestunud ohjata terroristlike rühmituste tegevust. Kindlasti mängib rolli ka riigi sotsiaalmajandusliku järje mõningane paranemine ning vabade valimistega saavutatud teatud poliitiline stabiilsus.

Kuigi suuremas plaanis on vägivald Iraagis vähenenud, sest üks oluline sihtmärk on Iraagist lahkunud, on see säilinud siiski erinevate huvigruppide vahel. Jätkuvad äärmuslaste agressioonid erinevate etniliste ja religioossete gruppide vastu üldise olukorra destabiliseerimiseks. Näitena võib tuua Saddami-aegse võimupositsiooni kaotanud ja nüüd uue poliitilise olukorraga raskelt kohanevate sunniidi mässuliste pidevad rünnakud šiitide vastu. Massimeedia kajastab neid terroriakte tavaliselt lakooniliste lühiuudistena. Läbivaks teemaks on enamasti šiitide vastu suunatud ohvriterohked enesetapurünnakud ja autopommiplahvatused, mille korraldajateks on sunni islamistid¹⁷². Sel ajal, kui USA sõdurid veel Iraagis viibisid, aitas vägivalda erinevate islamikogukondade vahel piirata asjaolu, et sunniidid leidsid ühise keele USA relvajõududega al-Qaeda riigist väljatõrjumiseks, kuid nüüd on vägivald põhjustatud peamiselt vastuoludest šiitide juhitud keskvalitsusega. Sunniidid protesteerivad vägivallaga selle vastu, et nende kogukond marginaliseerub ning on nende arvates ebaõiglaselt Iraagi julgeolekujõudude sihtmärgiks. Al-Qaeda seotud sunni mässuliste ja Iraagi relvajõudude kokkupõrked Anbari provintsis ning lahingud Falluja ja Ramadi linnade pärast on sundinud 2014. aasta alguses piirkonnast põgenema ligi 140 000 kohalikku elanikku. Tegemist on suurima põgenike hulga pärast

¹⁷¹ **Measuring Stability** 2010, pp. 37–38.

¹⁷² Mõned näited Delfi uudisteportaali päevauudiste rubriigist (www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa): „Iraagi autopommiplahvatuses hukkus vähemalt 30 inimest (30.09.2013); „Iraagis hukkus enesetapuplahvatuses 30 šiiti” (14.11.2013), „Iraagis hukkus plahvatuses vähemalt 39 inimest” (15.01.2014). Ohvriterohkete terrorirünnakute ühiseks jooneks on see, et need on toime pandud peamiselt šiitidega asustatud paikades, sageli šiitide usupühade või perekondlike sündmuste (matused, pulmad) ajal.

usuvägivalla kõrgaega 2006.–2008. aastail.¹⁷³ Usuliikumiste omavahelistes agressioonides hukkunute arv on 2013. aastal taas tajutavalt suurenenud: ÜRO andmetel hukkus septembris 2013 Iraagis usuliikumiste vägivallapuhangutes 887 tsiviilelanikku ja 92 julgeolekujõudude liiget¹⁷⁴, novembris 2013 hukkus usuvägivalla tõttu kokku 948 inimest, neist 852 olid tsiviil-isikud. Selleks hetkeks oli Iraagis aasta jooksul terrori tõttu hukkunud juba üle 6100 inimese.¹⁷⁵ Praeguses Iraagis puudub ühtsus ka suuremates usu-listes ja etnilistes kogukondades, nii et „ühe kodusõja asemel on seal käimas palju erinevaid kodusõdasid”, nagu seda on väljendanud politoloog Gareth Stansfield Chatham House’ist¹⁷⁶. Riik on lagunenuk kümneteks usuliselt ja etniliselt määratletud võimukeskusteks, mis peavad omavahel raevukat võimujagamisvõitlust. Selle käigus jäävad igasuguse kaitseta ja kannatavad kõige enam just vähemused. Äärmuslike sunniidi pühasõdalaste (nt ISIL) üha sagenevad terrorirünnakud ja sõjaline edu ei sisenda lootust, et olukord Iraagis võiks niipea normaliseeruda.

Pögenikud rahvuse ja usu pärast

Pärast „Iraagi vabaduse” operatsiooni lõppu on Iraagi erinevate etnilis-usuliste kogukondade vahel pinged ja üldine võõraviha vaid kasvanud. Oma identiteedi määramiseks kasutatakse esmajärjekorras just usulist kuuluvust, seejärel rahvuslikku identiteeti. Paljud vägivallarünnakud on suunatud otse-selt etnilis-usuliste vähemuste (kristlased, jeziidid, mandalased) vastu, seda nii üleriigilises kui lokaalses plaanis. Sellegi kirjutise alguses toodi erinevaid iseloomulikke näiteid vähemuskogukondade vastu suunatud etnilis-usuliselt põhjendatud vägivallast Iraagis pärast operatsiooni „Iraagi vabadus” lõppu. Eriti keeruliseks on muutunud mandalaste ja jeziitide olukord, keda enam osmoslemistest ei pea „raamatu rahvasteks” ja kes „jumalatutena” on tagakiusu eest hakanud massiliselt oma põlistelt asualadelt pagema.

Mandalaste kogukonna olukord Iraagis on pärast Saddami režiimi lange-mist märgatavalt halvenenuk. Mõrvad, naiste ja tüdrukute vägistamised, avalikud alandamised, inimröövid ja pealesunnitud usuvahetus on alates

¹⁷³ **Iraagis on lahingute eest põgenenuk 140000 inimest.** – uudised.err.ee. <<http://uudised.err.ee/v/valismaa/8df0904c-f7d1-496b-a313-0ff6a0be1c75>>, (25.01.2014).

¹⁷⁴ **Iraagis hukkus septembris ligi 900 inimest.** – uudised.err.ee. <<http://uudised.err.ee/v/valismaa/aea50c79-0389-4ae3-9264-3ad7b06d530e>>, (03.12.2013).

¹⁷⁵ **Iraagis hukkus novembris ligi 950 inimest.** – uudised.err.ee. <<http://uudised.err.ee/v/valismaa/e544d2c8-36c7-4d00-a240-a34d9249e277>>, (03.12.2013).

¹⁷⁶ Viidatud Ladurner 2007, järgi.

2003. aastast sagenenud. Mandalasi diskrimineeritakse erinevalt: neid vallandatakse põhjuseeta, neid ei taheta võtta tööle avalikesse ametitesse, neid vahistatakse mõjuva põhjuseeta ja nende vara võidakse konfiskeerida. Paljud mandalased tunnevad ennast Iraagis sedavõrd ohustatuna, et nad on valmis salgama koguni oma identiteeti ja religiooni, mis nende usukogukonnas on üks suurimaid patte. Nad konverteeruvad „vabatahtlikult” islamisse ja võtavad endale islamipärased nimed, et pääseda tagakiusust ja alandustest. Iraagi šiiitide üks juhte, ajatolla Al-Hakeem, levitas juba 2003. aastal oma kodulehel arvamust, et „ebapuhtad” mandalased tuleb kas tappa või sundida islami usku astuma.¹⁷⁷

2010. aasta oktoobris külastas Saksamaal erinevaid organisatsioone ja kirikuringkondi mandalaste kogukonna juht Ganzevra Sattar Jabbar Hilo Al-Zahrony, kes andis ülevaate usukogukonna ülikeerulisest olukorrast. Usujuhi sõnul on mandalaste kahe aastatuhande pikkune ajalugu Iraagis lõpule jõudmas. Islamikogukonnas pead tõstev äärmuslus on viinud järjest rohkemate vägivallaktideni mandalaste kui „ebapuhaste” vastu. Usujuhi hinnangul on Iraaki jäänud veel üksnes 4000–5000 mandalast. Ka teiste usuvähemuste (kristlased, jeziidid) edasine kestmine on tõsises ohus, nende igapäevast elu iseloomustab ebakindlus ja hirm usuliselt motiveeritud tagakiusu ja diskrimineerimise ees. Ka need mandalased, kel on olnud võimalus põgeneda tagakiusu eest naaberriikidesse, näiteks Süüriasse, elavad seal põgenikelaagrites, kus valitseb äärmine viletsus. Mandalaste usujuht kutsus lääneriike üles võtma mandalasi usupõgenikena oma riikides kaitse alla, sest kodumaale naasmine on võimatu.¹⁷⁸

Jeziidid on osutunud operatsioonile „Iraagi vabadus” järgnenud ajal vägivalla ohvriks kolmel peamisel põhjusel: 1) nad on al-Qaeda ja islami äärmuslaste silmis „saatanakummardajad”, 2) paljud surmajuhtumid (nt 2007. aasta terrorirünnakutes hukkunud jeziidid) on tõestuseks, et USA ja tema liitlased ei ole suutnud loodetult Iraaki kontrolli all hoida ja olukorda stabiliseerida, 3) jeziidid on etniliselt kurdid ja nii on nad tahtmatult kistud sellesse Iraagi põhjaaladelt lähtunud kodusõtta. Selle piirkonna pärast (ennekõike Kirkuk ja Mosuli idaosa) on araablased ja kurdid kaua võidelnud. Saddami režiim teostas seal sunniviisilist arabiseerimist. Pärast režiimi langemist on kurdid püüdnud piirkonda enda kontrolli alla saada, sealseid vähemusi (türkmeenid,

¹⁷⁷ Reinke 2006.

¹⁷⁸ **Oberhaupt der Mandäer in der Welt bitte Hamburger Weihbischof um Hilfe** 2010. Pressemitteilung, 07.10.2010. – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV), <www.gfbv.de/pressemit.php?id=2424>. (22.12.2013).

jeziidid, *Shabak*⁷id) assimileerida ning neist vägivaldselt kurde teha. Oma ajaloolistes asupaikades elavad jeziidid kahekordses isolatsioonis: seal, kus nad moodustavad regionaalse enamuse, peetakse neid islamiusuliste vähemuste rõhujateks (!), samas on nad ise etnilis-usuline vähemus, keda islami äärmuslased põlgavad ja taga kiusavad.¹⁷⁹ Kuna piirkond, kus jeziidid traditsiooniliselt elavad, on jätkuvalt erinevate tülitsevate jõudude (kurdid vs araablased vs sunni äärmuslased, vähemal määral ka kurdid vs türkmeenid) võitlusväli, puudutab vägivald vahetult ka jeziidide järjest kahanevat kogukonda.

Parem pole lugu ka Iraagis elavate kristlastega. Nende koguarvukuse kahanemine (võrreldes sõjaeelse ajaga vähemalt poole võrra) räägib selget keelt: ohutunde kasvades rännatakse massiliselt riigist välja¹⁸⁰. Ekspertide hinnangul puuduvad kristlastel tegelikult siseriiklikud põgenemis-alternatiivid (nt Kesk- ja Lõuna-Iraagist Põhja-Iraaki)¹⁸¹. Vägivalla, õigusetuse, diskrimineerimise ja ebaselge tuleviku eest põgenetakse elama nendes paikadesse, kus neid juba oma usukogukond ees ootab¹⁸². Teisalt tekitab see

¹⁷⁹ **Ladurner** 2007.

¹⁸⁰ **Spencer** 2009.

¹⁸¹ Ka Põhja-Iraagis on islami äärmuslaste tegevuse tõttu vähemuste olukord järjest ebakindlaks muutunud. Paljude Kesk- ja Lõuna-Iraagis elavate (või elanud) kristlaste juured on küll Põhja-Iraagi kristlikes asulates, kuid neil pole võimalust sinna tagasi pöörduda, sest maa ei kuulu enam nendele ja varasemat homogeenset külaühiskonda seal enam ei eksisteeri. Samuti on üürihinnad Põhja-Iraagis kahe- või kolmekordsed võrreldes sellega, mida nõutakse põgenikelt Süürias. Kristlastel on põhjas raske tööd leida, sest seal eelistatakse islamiusulisi kurde. Vt lähemalt **Tiedemann, Paul** 2007. Nichtmuslimische Minderheiten im Irak. Ein Reisebericht. <http://www.akademie-rs.de/fileadmin/user_upload/pdf_archive/barwig/2007_Nahostreise/Reisebericht_Dr._P._Tiedemann.pdf>, (20.12.2013). Üks selliseid alternatiivide otsimisi oli nn Ninive plaan, mille Iraagi valitsus lubas pärast mitmeid usujuhtide ja pühakodade vastu korraldatud terrorirünnakuid käivitada, et luua kristlastele ja jeziididele ajutine autonoomne uusasunduste piirkond (Mosulist idas), kus nad saaksid takistamatult oma usku ja kultuuri praktiseerida. See idee tekitas asjaomastes ringkondades, eriti kristlaste seas, sügavat skepsist, sest see ala asub keset islamiusulist piirkonda, mis tähendaks kogukonna „getostamist, takistaks rahutuste korral põgenemist välismaale ning oleks ka praktikas raskesti teostatav, sest kristlased paiknevad erinevates Iraagi provintsidest ning nende toomine loodavasse autonoomsesse piirkonda tähendaks järjekordset sunniviisilist ümberasustamist”. Vt **Ibrahim** 2011, S. 28.

¹⁸² Näitena võib tuua kristlike kaldealaste kogukonna Damaskuses (Süüria). Enne Saddami režiimi langemist elas Damaskuses umbes 120 Iraagist pärit perekonda. Pärast režiimi kokkuvarisemist oli 2007. aastaks kogukonnaga ja kirikukogudusega liitunud juba ligi 7000 Iraagist põgenenud perekonda. Liikmeskonna sedavõrd drastiline kasv on kristlikele kogudustele suureks organisatsiooniliseks ja majanduslikuks, aga ka vaimulikuks väljakutseks, eriti kui põgenikud ise teavad, et neil ei ole seal kaugemat tulevikuperspektiivi. Vt **Georgen, Ferdinand** 2007. Reisebericht Nahostreise. Oktober 2007. <http://www.akademie-rs.de/fileadmin/user_upload/pdf_archive/barwig/2007_Nahostreise/F_Georgen_zur_Nahostreise.pdf>, (20.12.2013).

põgeniketulv naaberriikides (Süüria, Jordaania) tõsiseid poliitilisi, majanduslikke ja sotsiaalseid probleeme ning uusi pingeid¹⁸³. Massiline väljaränne ohustab ka Iraagi kristlike usukogukondade sajandite vältel välja kujunenud identiteeti ja traditsioone. Kuni kristlike koguduste liikmed ei saa välja rännata *in corpore*, tähendab see tavaliselt nende koguduste lõppu. Seepärast on Iraagi kristlike kirikute juhid püsivast ohust hoolimata kutsunud oma koguduseliikmeid üles Iraaki jääma ja sealset kristlust iga hinna eest säilitama. See on tekitanud vastuolulise olukorra – mõned kirikujuhid kipuvad kristlaste tegelikke kannatusi avalikkuse eest varjama, sest nad tunnevad hirmu, et kristlaste massiline väljaränne nende põlistest elupaikadest mõjuks laastavalt peale sotsiaalse kogukonna ka kohalikule kristlikule kultuurile (koos kaldea kristlastega kaoks Iraagist ka arameakeelne põliskultuur). See, et nende üleskutsed laiemat vastukaja ei leia ja kristlased eelistavad kultuuri püsimisele isiklikku ellujäämist, on Iraagi hetkeolukorda arvestades mõistetav. Nii jääb kirikujuhtidele võimalus kaptenina hukkuvalt laevalt viimasena lahkuda – või arvestada võimalusega jätta elu oma usu ja traditsioonide eest.

Bashar Matte Warda, Kaldea kiriku peapiiskop Erbili lähistel asuvas Ainkawast, vastab intervjuus küsimusele, kas kristlastel on Iraagis tulevikku, järgmiselt: „Kui *exodus* peatuks, siis oleks siin ka viiekümne aasta pärast veel kristlaste kogudusi, aga neil ei oleks Aabrahami sünnimaal enam mingit tähendust. Et seda takistada, peavad kirikud leidma esmalt viisi ületada

¹⁸³ Iraagist pärit põgenikest (erinevatel andmetel üle 5 miljoni) on hinnanguliselt 10% mitteislami päritolu etnilis-usuliste vähemuste esindajaid, kellest omakorda 90% pärineb kristlikest kogukondadest. Suurim hulk kristlastest põgenikke (hinnanguliselt 10% põgenike üldarvust) on siirdunud naabruses asuvasse Süüriasse, kuhu 2008. aasta seisuga oli hinnanguliselt vastu võetud 1,2–1,3 miljonit Iraagi põgenikku, mis moodustas ca 7% Süüria elanikkonnast. Süüriasse siirdumine muutus keerulisemaks alates oktoobrist 2007, kui sisserändajatelt hakati nõudma viisat. Seda põhjustas muutunud olukord – Süüria hakkas nii suure põgeniketulva tõttu „majanduslikult kollabeeruma”, sest põgenike tohtu arv tõstis Süürias märgatavalt eluasemete ja toiduainete hinda. Süüria viisat sai taotleda vaid Bagdadist, kuhu paljudel potentsiaalsetel põgenikel oli lihtsalt eluotlik minna. Peale selle ei tohi unustada, et nii Süüria kui Jordaania kohtlevad Iraagi põgenikke „külalistena” (*wafidin*), külalistelt aga oodatakse, et nad ühel hetkel jälle lahkuvad. Vt **Dörig** 2008. Jordaaniasse on Iraagist siirdunud üle 750 000 põgeniku. Algselt väljastas Jordaania iraklastele kuuekuuliseid viisasid, 150 000 jõukamat iraklast said koguni alalise viisa. Kuid 2007. aasta juulist väljastab Jordaania põgenikele vaid kolmekuulise viisa, mida ei saa enam pikendada. Meesoost põgenike (vanuses 15–35 aastat) sissepääsu Jordaaniasse püütakse üldse takistada (erandeid tehakse vaid kristlastele). Vt **Barwig** 2008. – Süüria ühiskonda on juba mitu aastat lõhestanud verine kodusõda, mis on tekitanud ka seal ühe lähiajaloo tõsisema humanitaarkatastroofi ning sundinud miljoneid inimesi riigist põgenema. On mõistetav, et põgenikena lahkuvad riigist ka need, kes on sinna kord ise põgenikena saanud. Naasmine kodumaale ei ole mõeldav ja nii nähakse ainsa tõelise alternatiivina siirdumist lääneriikidesse, eelkõige USAsse, Austraaliasse ja ka Lääne-Euroopa riikidesse.

omavahelised lahkkelid. Üksnes nii suudame me ennast kuuldavaks muuta.” Peapiiskopi sõnul on kirikute erimeelsustel Iraagis pikk traditsioon ja iga osaduskond püüab kiivalt hoida oma liikmeskonda, selle asemel et probleemidele ühiselt lahendusi otsida. Peale selle ei suuda kristlased enam moslemitega demograafiliselt sammu pidada.¹⁸⁴

Kristlaste kaotatud võidukas sõda

Kõlab paradoksaalselt, ent Saddam Husseini ajal käis kristlaste käsi Iraagis paremini kui pärast „kristlike õhtumaiste” koalitsioonijõudude sissetungi. Katoliiklik inimõiguslane Otmar Oehring on analüüsinud kristlaste olukorda 21. sajandi esimesel kümnendil Lähis-Idas, sealhulgas ka Iraagis¹⁸⁵. Tema sõnul tuli Iraagi kristlastel nagu ka ülejäänud elanikkonnal järgida Saddami režiimi brutaalseid mänguregleid, mille järgi olid põhivabadused, sealhulgas usu- ja sõnavabadus tegelikkuses olematud. Aga kuna toonane režiim tugines sunniitliku vähemuse poliitilisele võimule šiitliku enamuse üle, siis üritati võimubaasi stabiliseerida näiteks kristlike vähemuste (kohati sunniivõimude) ühendamise ja ühiskonda lõimimisega. Nii said Iraagi kristlastest, kes olid moslemitest tihtipeale haritumad ja ettevõtlikumad ning suutsid seetõttu riigi ülesehitusse rohkem panustada, tahtmatult Saddami režiimi toetajad¹⁸⁶. Samas oli Saddami-aegsel sekularismil siiski kristlaste jaoks ka teatud külgetõmme. On tõsi, et Saddami režiim andis paljudele kristlastele tööd ja leiba ning toetas teatud olukordades kristlikke kirikuid. Seetõttu võis arvata, et režiimi kokkuvarisemise korral võivad sellel mängul olla väga tõsised tagajärjed. Teisalt oleks avalik vastuseis režiimile tähendanud kirikutele juba toona surmaotsust. Saddami-aegse Iraagi kontekstis ei saa rääkida mingist individuaalse ja kollektiivse usuvabaduse garanteerimisest, sest riigis kehtis misjonikeeld, mida täiendas konversiooni- ehk usuvahetuskeeld. Siiski oli kristlikel kirikutel suhteliselt avar mänguruum: nad võisid režiimi määratud reegleid järgides oma organisatsiooni arendada, oma vaimulikke nii Iraagis

¹⁸⁴ **Roog, Inga** 2010. Christen im Irak: Die Tage sind gezählt. – taz.de, 01.09.2010. <<http://taz.de/157793/>, (10.12.2013). [Edaspidi **Roog 2010**]

¹⁸⁵ „Zur gegenwärtigen Situation der Christen im Nahen Osten”, vt **Oehring** 2010, S. 59–72.

¹⁸⁶ Sarnast ohtlikku paralleeli kristlaste jaoks võib täheldada ka Süürias, kus al-Assadite dünastia poliitiline režiim on tähendanud ühe vähemusgrupi (aleviidid) võimu teiste usutunnistuste üle. Nagu Saddam Hussein, nii kasutas ka al-Assadite dünastia oma võimubaasi tugevdamiseks kristlikku vähemust, kel oli parem haridustase ja majanduslik kindlustatus. Süürias kestab juba mitu aastat verine kodusõda ning Assadi režiimi langemisega võivad kaasnedä samasugused tagajärjed Süüria kristlaskonnale nagu see juhtus „vana” Iraagi langemisel. Vrd **Oehring** 2010, S. 66.

kui vajadusel ka välismaal koolitada, põhjendatud juhtudel välismaiseid vaimulikke ametisse seada, ilma suuremate probleemideta kirikuhooneid ja teisi kiriklikke rajatise ehitada ning laste- ja noortetööd korraldada. Seevastu oli keelatud avalik heategevuslik ja diakooniline tegevus, sest see oleks juhtinud tähelepanu riiklikele puudujääkidele.¹⁸⁷

Pärast USA ja liitlaste invasiooni Iraaki juhtuski see, mida oli karta. Kristlased sattusid üleöö mitme tule vahele: neisse kui Saddami väidetavatesse soosikutesse suhtusid umbusaldusega nii poliitilise surve alt vabanenud šiiidid kui ka varasemad Saddami režiimi vastased ja selle ohvrid või vähemasti nüüd sel moel käituda üritajad (kurdid, türkmeenid, heterodokssed islami grupid). Kuna paljud kristlased olid pärast invasiooni olude sunnil teinud koostööd koalitsioonijõududega ning lääne tsiviilfirmadega, süüdistati neid kollaboratsioonis „lääne ristisõdijatega” ja neis nähti nn viiendat kolonni, mis ohustab Iraagi riiklikku julgeolekut. Teisalt on nad valuliselt kogunud, et liitlasväed, eriti USA väeüksused ei ole näidanud piisavalt initsiatiivi, et Iraagi etnilis-usulisi vähemusi päriselt kaitsta¹⁸⁸. Sõjajärgses kaoses kiiresti pead tõstnud radikaalne islamism, mida esindasid Iraagis peamiselt al-Qaedast mõjutust saanud sunniidi äärmuslased, käsitles kristlasi kui olulist takistust riigi süveneva islamiseerimise teel. Tulemused on meile teada – sajad tuhanded Iraagi kristlased on oma kodupaikadest põgenenud ning kogukonnas valitseb hirm ja kindlusetusetunne. Sõjajärgsed läbielamised ning poliitilised arengud ei sisenda suuri tulevikulootusi – mitte üksnes seetõttu, et kristlastest on saanud vägivallaohvrid ning nad on kaotanud põgenedes oma vara, vaid ka seetõttu, et keegi ei oska prognoosida, missugune on tuleviku Iraak: kas see riik säilitab oma senise (vähemalt formaalse) terviklikkuse või muutub föderaalseks riigiks, kus lõunas domineerivad šiiidid, põhjas aga kurdid ja sunniidid. Või toimuvad islami äärmuslaste eestvedamisel uued vägivaldsed arengud, mis tõukavad riigi uude kaosesse?

On välja käidud poliitilisi ennustusi, kuidas Iraagi kristlaskonna käsi võiks edaspidi käia. Eelpool oli põgusalt juttu Ninive plaanist, mis kristlaste toetust

¹⁸⁷ Oehring 2010, S. 64–65.

¹⁸⁸ Kristlaste, aga ka teiste etnilis-usuliste vähemuste (jeziidid, mandalased, *Shabak*) raskele olukorrale ning eelkõige USA väeüksuste passiivsusele nende kogukondade kaitsmisel Mosulis ja Ninives on juhtinud tähelepanu näiteks ka Saksamaal asuv Ohustatud rahvaste ühing (GfbV) oma avalikus pöördumises USA presidendi poole (01.03.2010), et too kasutaks oma mõjuvõimu Mosulis asuvate USA üksuste viivitamatuks rakendamiseks etnilis-usuliste vähemuste kaitsel. Vt **US-Truppen müssen bedrohte Minderheiten aktiv vor Terror schützen! 2010**. Pressemitteilung, 01.03.2010. – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV), <<http://www.gfbv.de/pressemit.php?id=2192&stayInsideTree=1&backlink=land.php?id=43>>, (22.12.2013).

ei leidnud. Assüüria-Kaldea-Süüria nõukogu¹⁸⁹ on esitanud plaani, mille kohaselt tuleks Mosuli lähistel asuvad kristlikud alad liita kurdide regiooniga. Sellest võiks välja kasvada kristlaste senisest suurem omavalitsusala, mis kuuluks Erbilis asuva kurdide regionaalvalitsuse alla. Sellal kui Mosuli araablased sellele ideele ägedat vastupanu osutavad, võib kurdide seas täheldada ootuspärast toetust, sest nendele oleks see territoriaalne võit ning kristlastest saaks Kurdistani haritud ja majanduslikult aktiivne vähemus. Teistsugune plaan kristlaste omavalitsusest pärineb diasporaas elavatelt kristlastelt. See näeb ette kristlike alade eraldamise kurdide regioonist ja nende liitmise Mosuli kristlike aladega. Sellele ideele on oma vastuseisu väljendanud nii araablased, türkmeehid kui ka kurdid.¹⁹⁰ Tuhanded kristlased on viimastel aastatel põgenenud islami äärmuslaste eest kurdide aladele, kus neil on õnnestunud elada suhteliselt turvalist elu. Kuid usaldus kurdide vastu on kadumas, sest kurdid pretendeerivad koos araablastega nendele aladele, mida kristlased peavad oma esiisade jaoks. Kristlased süüdistavad kurde territoriaalse konflikti õhutamises ning kaudselt ka Mosulis ja Ninives toimivas vägivaldas.¹⁹¹

Kuna ükski neist plaanidest pole teostunud ning kristlaste olukord Iraagis pole paranenud, näevad paljud neist endiselt ainsa lahendusena kodumaalt põgenemist. Seda, kas need kristlased, aga ka teiste usulis-etniliste vähemuste esindajad, kes veel täna Iraagis elavad, sinna ka edaspidi jäävad, on praegu väga raske ennustada. Sama raske on öelda, kas need usupõgenikud, kes on kodumaalt lahkunud, sinna üldse enam naaseksid, kui Iraagi poliitiline olukord peaks stabiliseeruma. Hetkeolukorda hinnates tuleb tõdeda, et massilist väljarännet ning Iraagi kristlaskonna ja põlise kristliku kultuuri lagunemist ja järkjärgulist hääbumist on raske peatada.

Lõpetuseks

Kümme aastat pärast operatsiooni „Iraagi vabadus” on nõrga keskvõimuga ja territoriaalselt ebastabiilne Iraak jätkuvalt verise tsiviilsõja tallermaa. Vägivald (enesetapurünnakud, pommiplahvatused, mõrvad, inimröövid, peksmised, ähvardamised jms) ning etniliste ja usuliste vähemuste

¹⁸⁹ Nimetatud Iraagi kristlikke kogukondi esindav nõukogu asutati 2005. aastal Erbilis. Oma tegevuses lähtutakse sellest, et Iraagi kristlased moodustavad oma konfessionaalses paljususes siiski ühe *etnilise* grupi.

¹⁹⁰ **Ibrahim** 2011, S. 28.

¹⁹¹ **Roog** 2010.

diskrimineerimine on endiselt Iraagi igapäevase elu lahutamatu osa. Kokkupuutes mitte-islami usukogukondade ja heterodokssete islami gruppidega lööb ühiskonnas välja võõraviha. Neid peetakse erinevatel põhjustel kollaborantideks ja neisse (eriti kristlaste puhul) suhtutakse kui „viendasse kolonni”. Pead kergitav islami äärmuslus suhtub etnilis-usulistesse vähemustesse kui „ebapuhastesse” ja „jumalatusesse”, kel pole nende nägemuse kohaselt Iraagis enam eluõigust. Enamike etnilis-usuliste vähemuste (kristlased, jeziidid, mandalased, *Shabak*’id) olukord Iraagis on hetkel väga keeruline ning paranemise märke pole näha. Vägivallast, õigussetusest ja olematust tulevikulootusest ajendatud massiline väljaränne on seadnud arvestatavasse ohtu mitmete Iraagi ajalooliste etnilis-usuliste kogukondade (eelkõige mandalaste, aga ka jeziidide ja kristlaste) püsimise ja kauaaegse kultuurilise järjepidevuse.

Üheks probleemide põhjuseks on mitte-islami vähemuste liiga väike kandepind ühiskonnas, sest moslemite kõrval jääb nende ühine osakaal selgelt alla 5%, mis ei anna neile võimalust demokraatlikult oma õigusi kaitsta. Vähemuste poliitiline esindatus parlamendis on pelgalt sümboolne ning peegeldab ühtlasi Iraagi vähemuste tegelikku olukorda: 2010. aastal parlamendivalimistel eraldati Iraagi peamistele etnilis-usulistele vähemustele (kristlased, jeziidid, mandalased, *Shabak*) 325-liikmelises parlamendis vaid kaheksa kohta (neist viis kohta kristlastele)¹⁹². Vähemuste (nt kristlaste) niigi vaikset häält ühiskonnas nõrgestavad veelgi kogukondlikud ja konfessionaalsed erimeelsused.

Samas on oluline tõdeda, et religiooni küsimusi ei saa ka demokraatlikus ühiskonnas lahendada pelgalt enamusele võimu vähemuse üle andes, sest ka usulisele vähemusele peab olema tagatud tema usuvabadus. Saddami-järgne Iraak defineerib end juba olemuslikult islamiriigina, mis ei tee seal elavate religioossete vähemuste argipäeva kuidagi kergemaks. Islami puhul on tegemist tugeva misjoneeriva usundiga, mis proovib teatud poliitiliste tingimuste ja fundamentalistlike ideede esinedes aina jõulisemalt ja ulatuslikumalt oma usutunnistust, õiguslikku mõtlemist ning tavasid kogu ühiskonna tasandil

¹⁹² On arvatud, et Iraagi-suguses multikultuurilises riigis võiks poliitiliseks lahenduseks olla kindla arvu mandaatide jagamine vähemustele, nagu seda praktiseeritakse näiteks Liibanonis. Kvoodisüsteemi kasutav demokraatlik poliitiline korraldus oleks Iraagi tingimustes etnilistele ja usulistele vähemustele kindlasti rohkem toeks kui teistlaadi demokraatlik valimiskord, ja seda teatud mõttes ka rakendatakse. Ülaltoodud näitest aga selgub, et vähemustele eraldatud mandaatide arv on liiga väike (alla 2,5%), et omada mingit tõelist poliitilist tähendust. Mandaatide arv vastab küll ligikaudu vähemuste tegelikule suhtarvule Iraagi ühiskonnas, kuid poliitilise mõjukuse suurendamiseks tuleks mandaatide arvu tuntavalt suurendada, millest ei ole huvitatud teised suured poliitilised huvigrupid (šiiidid, sunniidid ja kurdid).

läbi suruda. Kuna šiitide ja sunniitide vastasseisu tõttu ei ole Iraagi islami-kogukond ühtne, on see siiani mõnevõrra pidurdanud riigi kiiret muutumist islamistlikuks. On selge, et olemasolevaid probleeme ja erinevate usukogukondade ja etniliste gruppide vahel toimuvaid konflikte ei saa lahendada üksnes kehtiva seadusraamistiku muutmisega, kuigi ka sellest oleks abi. Probleem on pigem kehtivate seaduste puudulikus rakendamises ning Iraagi keskvalitsuse ja julgeolekujõudude suutmatuses oma elanikkonda piisavalt kaitsta, mis tekitab tõsiseid küsimusi riigi poliitilise jätkusuutlikkuse kohta.

Pärast Saddami režiimi kukutamist on šiiidid võitnud kõik üleriigilised valimised. Neil tuleb nüüd koos koalitsioonipartneritega kanda riigi valitsemise koormat, kuid šiitlike parteide omavaheline rivaalitsemine on tekitanud pingeid valitsuskoalitsiooni sees ning lõhestab ka usukogukonda. Saddami režiimi ajal valitsesid Iraaki vähemuses olevad sunniidid, kes praeguseks on riigis tugevas opositsioonis. Nad ei ole rahul positsiooniga sõjajärgses Iraagis ja püüavad seda iga hinna eest parandada. Operatsiooni „Iraagi vabadus” ajal ning sellele järgnenud riigi stabiliseerimis- ja ülesehitamise ajajärgul olid just nemad liitlasvägede ja Iraagi keskvoimu ühed ägedamad vastased, kes ei põlanud ära ka vägivaldseid vahendeid. Sunniitide kogukond on ka peamine islami äärmusluse kandepind tänapäeva Iraagis.

Ilmselt üheks kõige „vähem märgatud” etniliseks vähemuseks Iraagis on türkmeenid, kelle demograafiline olukord võimaldaks neile kristlastest, ježiitidest ja mandalastest suuremat rolli poliitikas, kuid nad on jäänud araablaste ja kurdide vastasseisus kahe tule vahele ning nende mõju Iraagi poliitikale on jäänud marginaalseks.

Suurimad sisepoliitilised võitjad Iraagi etniliste vähemuste hulgas on kahtlemata kurdid, kes araablastest šiitide kõrval omavad ainsana tugevat potentsiaali koalitsioonipartnerina riiki valitseda. Kurdid on suutnud leida ja säilitada üksmeele neis küsimustes, mis on otseselt seotud nende rahvusega ja suurema enesemääramisõigusega. Kurdistani föderatiivne piirkond on jäänud siiani poliitiliselt kõige rahulikumaks ja stabiilsemaks regiooniks terves Iraagis. Sealse ühiskonna suhteliselt suur etnilis-kultuuriline ühtsus ja kurdi julgeolekujõudude jõuline kohalolek vähendab al-Qaeda ja muude islamistlike terrorirühmituste rünnakute ohtu. Küll aga tekitavad pingeid Kurdistani vahetusse naabrusesse jäävad etniliselt heterogeensed ja naftarikkad Ninive, Kirkuk ja Diyala, mille kontrollimine tähendaks kurdidele nii poliitilise kui majandusliku mõju märgatavat kasvu. Päris kindlasti ei ole kurdid lahti öelnud oma iseseisvumispüüdlustest, millele siiani on vastu seisnud nii araablastest sunniidid ja šiiidid kui ka Iraaki ümbritsevad naaberriigid,

ning on valmis realiseerima kõiki võimalusi, mida Iraagi niigi ebastabiilse poliitilise olukorra halvenemine võib neile ootamatult kätte mängida.

Seda, kas Iraagi riiklik terviklikkus jääb ka tulevikus püsima või laguneb riik etnilis-usuliste tunnuste põhjal, on täna raske ennustada. Kindel on aga see, et Iraagi ajalooline multietnilisus ja konfessionaalne mitmekesisus on sattunud pärast operatsiooni „Iraagi vabadus” tõsisesse ohtu. See, kas mõned etnilis-usulised vähemused jäävad kujunenud tingimustes alles, näitab ühtlasi Husseinijärgse Iraagi ühiskonna poliitilist, etnilist ja usulist kestlikkust.

Kirjandus

- Allison, Christine** 2004. Yazidis i. General. – Encyclopaedia Iranica. <<http://www.iranicaonline.org/articles/yazidis-i-general-1>>, (20.11.2013).
- Alsohairy, Sahib** 2010. Die Religionsgemeinschaft der Mandäer in der heutigen Welt. – Ezidische Akademie. <<http://www.ezidische-akademie.de/vortraege/42-vortraege/86-die-religionsgemeinschaft-der-mandaer-in-der-heutigen-zeit.html>>, (25.11.2013).
- Andoni, Lamis** 2011. Hat die arabische Welt den Irak vergessen? – Irak. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 9/2011. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament].
- Assyrians** 2008. World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. <<http://www.minorityrights.org/5731/iraq/assyrians.html>>, (27.11.2013).
- Barwig, Klaus** 2008. Flüchtlinge in der Sackgasse. Zur Situation von Christen, Yeziden und Mandäern aus dem Irak. – Herder Korrespondenz 62, 3/2008.
- Bonney, Richard** 2004. Jihad: from Qur'an to Bin Laden. Hampshire: Antony Rowe Ltd.
- Bruinessen, Martin van.** 1988. Kizilbash Community in Iraqi Kurdistan: The Shabak. Online: <http://www.let.uu.nl/~martin.vanbruinessen/personal/publications/Bruinessen_Shabak.pdf>, (20.11.2013).
- Christians in Iraq.** – GlobalSecurity homepage. <<http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/religion-christian.htm>>, (27.11.2013).
- Christie, Michael** 2010. U.S. mission in Iraq switches from combat to assist. – Reuters. <http://www.reuters.com/article/2010/08/19/us-iraq-usa-troops-idUSTRE67H61Y20100819>, (03.12.2013).
- Christliche Assyro-Chaldäer und Yeziden drohen mit Wahlboykott und Anschluss an Bundesstaat Kurdistan.** Pressemitteilung (07.11.2010). – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV), <<http://www.gfbv.de/pressemit.php?id=1634&stayInsideTree=1&backlink=land.php?id=43>>, (22.05.2011).
- CIA. The World Factbook. Iraq.** <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>>, (15.10.2013).
- Denzler, Georg; Andresen Carl** 2003. Chaldäische Kirche. – Wörterbuch Kirchengeschichte. Die elektronische Ausgabe von 5. Auflage 1997. [Digitale Bibliothek, Bd. 81]. Berlin: Directmedia.

- Dingley, James** 2011. Kurdistan zwischen Autonomie und Selbstverantwortung. – Irak. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 9/2011. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament].
- Döpmann, Hans-Dieter** 1991. Die orthodoxen Kirchen. Berlin: Verlags-Anstalt Union.
- Dörig, Harald** 2008. Die Flucht religiöser Minderheiten aus dem Irak und die Haltung Europas. Zentrale Veranstaltung des Landes Thüringen zur Interkulturellen Woche. Erfurt: Druckerei Wittnebert.
- Ernst, Oliver** 2011. Eine Stimme für die irakischen Christen. – Konrad-Adenauer-Stiftung. Publikationen. <<http://www.kas.de/wf/de/33.22565/>>, (30.11.2013).
- European Parliament resolution on Iraq: the plight of minority groups, in particular the Iraqi Turkmen.** – Europe Turkmen Friendship. <<https://merryabla64.wordpress.com/tag/turkmens/>>, (16.11.2013).
- Full Text of Iraqi Constitution** 2005. – The Washington Post, October 12, 2005. <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/12/AR2005101201450.html>>, (02.12.2013).
- Fürtig, Henner** 2011. Der Irak als demokratischer „Musterstaat“ in Nahost? – Irak. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 9/2011. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament].
- Georgen, Ferdinand** 2007. Reisebericht Nahostreise. Oktober 2007. <http://www.akademie-rs.de/fileadmin/user_upload/pdf_archive/barwig/2007_Nahostreise/F_Georgen_zur_Nahostreise.pdf>, (20.12.2013).
- Gunter, Michael M.** 2004. Shabak. – Historical Dictionary of the Kurds. <kurds_history.enacademic.com/480/Shabak>, (20.11.2013).
- Gunter, Michael M.** 2004. Yezidis. – Historical Dictionary of the Kurds. <kurds_history.enacademic.com/542/Yezidis>, (20.11.2013).
- Hallik, Martin; Klaassen, Olaf-Mihkel** 2004. Taaveti tähest Talibani langemiseni. Konfliktid ja arengud Lähis- ja Kesk-Idas pärast Teist maailmasõda. Tallinn: Argo.
- Hanish, Shak** 2009. Christians, Yazidis, and Mandaeans in Iraq: A Survival Issue. – Domes. Digest of Middle East Studies, Volume 18, Issue 1.
- Hauck, Friedrich; Schwinge, Gerhard** 1997. Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch. 8. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Herrig, Eric; Rangwala, Glen** 2006. Iraq in Fragments. The Occupation and Its Legacy. New York: Cornell University Press.
- Hylan, Heval** 2000. Genocide in Kurdistan. <<http://www.gendercide.org/genocidein-kurdistan.html>>, (07.10.2013).
- Ibrahim, Ferhad** 2011. Droht eine Zerstörung der ethnischen und religiösen Vielfalt im Irak? – Irak. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 9/2011. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament].
- Iraagis hukkus novembris ligi 950 inimest.** – uudised.err.ee. <<http://uudised.err.ee/v/valismaa/e544d2c8-36c7-4d00-a240-a34d9249e277>>, (03.12.2013)
- Iraagis hukkus septembris ligi 900 inimest.** – uudised.err.ee. <<http://uudised.err.ee/v/valismaa/aea50c79-0389-4ae3-9264-3ad7b06d530e>>, (03.12.2013).
- Iraagis on lahingute eest põgenenud 140000 inimest.** – uudised.err.ee. <<http://uudised.err.ee/v/valismaa/8df0904c-f7d1-496b-a313-0ff6a0be1c75>>, (25.01.2014).

- Iraq Overview.** World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. <<http://www.minorityrights.org/5726/iraq/iraq-overview.html>>, (17.10.2013).
- Iraq's Yazidis.** A Religious and Ethnic Minority Group Faces Repression and Assimilation 2005. <<http://www.aina.org/reports/yezidiscpt.pdf>>, (18.11.2013).
- Iraqi Governing Council.** <<http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/igc.htm>>, (29.11.2013).
- Iraqi Kurdistan.** Unrepresented Nations and Peoples Organization. <<http://www.unpo.org/members/7892>>, (13.11.2013).
- Iraqi Turkmen.** Unrepresented Nations and Peoples Organization. <<http://www.unpo.org/members/7878>>, (15.11.2013).
- Kakeyi, Saeed** 2010. The Kurdish Identity: A Cause for Conflict? Historical background for Kurdish identity. – Kurdish Aspect. Kurdish News & Points-of-View. <<http://www.kurdishaspect.com/doc121510SK.html>>, (13.11.2013).
- Karula, Kuldar-Valdo** 2011. Iraak teelahkmel: vägivalla eskaleerumise etnilised, religioossed ja poliitilised tegurid. Lõputöö (käsikirjaline). Tartu: Kaitsevää Ühendatud Õppeasutused.
- Kocak, Ali** 2007. The Reality of the Turkmen Population in Iraq. – The Journal of Turkish Weekly. 8 May 2007. <<http://www.turkishweekly.net/news/44911/the-reality-of-the-turkmen-population-in-iraq.html-publisher=Turkish>>, (15.11.2013).
- Koivunen, Kristiina** 2011. Kurdistani tee riikluse suunas. – Diplomaatia nr 92. Aprill 2011, <<http://www.diplomaatia.ee/artikkel/kurdistani-tee-riikluse-suunas/>>, (14.11.2013).
- Laaneots, Ants** 2004. Operatsioon „Iraagi vabadus”. – KVÜÕA toimetised, nr 3 (2004). Tartu: TÜ Kirjastus.
- Ladurner, Ulrich** 2007. Tod der kleinen Völker. – Die Zeit Online. Politik. Nr. 35/2007, 27. August. <http://www.zeit.de/2007/35/Tod_der_kleinen_Voelker>, (23.11.2013).
- Lahe, Jaan** 2012. Mandalaste loomismüüt ja selle paralleelid gnostilistes süsteemides. – Kirik & Teoloogia. 28.12.2012. <<http://kjt.ee/2012/12/mandalaste-loomismuut-ja-selle-paralleelid-gnostilistes-susteemides/>>, (24.11.2013).
- Leezenberg, Michiel** 1994. The Shabak and the Kakais: Dynamics of Ethnicity in Iraqi Kurdistan. – ILLC Research Report and Technical Notes Series. University of Amsterdam. <<http://www.illc.uva.nl/Research/Publications/Reports/X-1994-07.text.pdf>>, (23.11.2013).
- Lerch, Wolfgang Günter** 2008. Zeugen uralter Kulturen: Christen im Irak und in Syrien. – Religiöse Minderheiten im Islam. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 26/2008. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament].
- Logan, Joseph** 2011. Last U.S. troops leave Iraq, ending war. – Reuters. December 18, 2011. <<http://www.reuters.com/article/2011/12/18/us-iraq-withdrawal-idUSTRE7BH03320111218>>, (03.12.2013).
- Maksan, Oliver** 2013. Christen im Irak zehn Jahre nach dem Sturz Saddam Husseins. Interview mit Amel Nola, chaldäischer Erzbischof von Mosul. – Zenit. Die Welt von Rom aus gesehen. <<http://www.zenit.org/de/articles/christen-im-irak-zehn-jahre-nach-dem-sturz-saddam-husseins>>, (23.06.2013).

- Mandaean Human Rights Annual Report 2011.** The Mandaean Associations Union. <http://www.mandaeanunion.com/images/MAU/MHRG/MHRG_Docs/MHRG%20%20Report%202011.pdf>, (25.11.2013).
- Measuring Stability and Security in Iraq 2010.** June 2010. Report to Congress. <http://www.defense.gov/pubs/pdfs/June_9204_Sec_Def_signed_20_Aug_2010.pdf>, (04.12.2013).
- Moosa, Matti 1988.** Extremist Shiites: The Ghulat Sects. Syracuse: Syracuse University Press.
- Mordserie auf Mandäer – religiöse Minderheit ohne Schutz.** Pressemitteilung (27.05.2010). – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV). <<http://www.gfbv.de/pressemit.php?id=2279&stayInsideTree=1&backlink=land.php?id=43>>, (12.07.2013).
- Mudhoon, Loay 2011.** Wandel der regionalen Ordnung und Aufstieg neuer Mächte in der Golfregion. – Irak. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). 9/2011. [Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament].
- Nagel, Peter 2004.** Mandäer. – Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Ungekürzte elektronische Ausgabe der dritten Auflage. (= Digitale Bibliothek, Bd. 12). Berlin: Directmedia.
- Oberhaupt der Mandäer in der Welt bitte Hamburger Weihbischof um Hilfe 2010.** Pressemitteilung, 07.10.2010. – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV), <www.gfbv.de/pressemit.php?id=2424>. (22.12.2013).
- Oberhaupt der Mandäer in der Welt bittet Hamburger Weihbischof um Hilfe.** Pressemitteilung, 07.10.2010. – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV), <www.gfbv.de/pressemit.php?id=2424>, (23.11.2013).
- Oehring, Otmar 2010.** Zur gegenwärtigen Situation der Christen im Nahen Osten. – Konrad-Adenauer-Stiftung Auslandsinformationen 4/2010. <<http://www.kas.de/wf/de/33.19183/>>, (29.11.2013).
- Reinke, Sabine 2006.** Die Mandäer. Eine religiöse Minderheit im Nahen Osten. – Gesellschaft für bedrohte Völker. www.gfbv.it/3dossier/me/mandaeer.html, (26.11.2013).
- Roog, Inga 2010.** Christen im Irak: Die Tage sind gezählt. – taz.de, 01.09.2010. <<http://taz.de/157793/>>, (10.12.2013).
- Schweid, Barry 2003.** Bush Chooses Iraq Civilian Administrator – L. Paul Bremer. – Associated Press, April 30, 2003. <<http://www.freerepublic.com/focus/f-news/903588/posts>>, (29.11.2013).
- Spencer, Robert 2008.** Muslim Persecution of Christians. David Horowitz Freedom Center. <<http://www.aina.org/reports/mpoc.pdf>>, (23.06.2013).
- The Truth about the Yezidis.** <<http://www.yeziditruth.org/>>, (16.10.2013).
- The Yezidis.** YezidiTruth.org. <http://www.yeziditruth.org/the_yezidis>, (19.11.2013).
- Tiedemann, Paul 2007.** Nichtmuslimische Minderheiten im Irak. Ein Reisebericht. <http://www.akademie-rs.de/fileadmin/user_upload/pdf_archive/barwig/2007_Nahostreise/Reisebericht_Dr_P_Tiedemann.pdf>, (20.12.2013).
- Tödliches Ende eines Gottesdienstes.** – Zeit Online. 01.11.2010. <<http://www.zeit.de/politik/2010-11/bagdad-geiselnahme-kirche>>, (10.07.2013).
- US-Truppen müssen bedrohte Minderheiten aktiv vor Terror schützen! 2010.** Pressemitteilung, 01.03.2010. – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV),

<<http://www.gfbv.de/pressemit.php?id=2192&stayInsideTree=1&backlink=land.php?id=43>>, (22.12.2013).

Verbrechen, die durch Islam legitimiert sind 2012. – Schwert der Aufklärung. <<http://schda.wordpress.com/2012/07/15/verbrechen-die-durch-den-islam-legitimiert-sind/>>, (27.11.2013).

Yezidis 2009. World Directory of Minorities and Indigenous Peoples.

<<http://www.minorityrights.org/5742/iraq/yezidis.html>>, (18.11.2013).

Yonan, Shlemon; Hermes, Annelore 2007. Assyrer. Christliche Minderheit im Nahen Osten. – Gesellschaft für bedrohte Völker (GfbV), <<http://www.gfbv.de/inhaltsDok.php?id=91>>, (27.11.2013).

ANDRES SAUMETS, MTh

KVÜÖA rakendusuringute keskuse toimetaja-teadur ja

Kõrgema Usuteadusliku Seminari kirikuloo dotsent

Nooremleitnant **KULDAR-VALDO KARULA**, BA

1. jalaväebrigaadi tagalapataljoni S3 nooremstaabiohvitser